

4 GLASNIK SLOVENSKEGA ETNOLOŠKEGA DRUŠTVA

BULLETIN OF SLOVENE
ETHNOLOGICAL SOCIETY

UDK 39 /497.12//05/

GLASNIK SED LETO 20/1980 ŠT. 4 STR. 145—174 LJUBLJANA APRIL 1981

Gian Paolo-Gri (Trst)

ETNOLOŠKO RAZISKOVANJE V ITALIJI PO DRUGI SVETOVNI VOJNI

(Predavanje v Ljubljani, 4. 4. 1980)

1. Nameravam govoriti o razvoju študija folklorne (o demologiji, o ljudski tradiciji, o evropski etnologiji: med seboj ekvivalentni termini) v Italiji v povojnem obdobju.

Z besedo **razvoj** ne mislim na proces progresivnega izboljšanja ali prehoda iz nekega negativnega stanja v pozitivno, temveč želim samo povedati, morda z neprimerno besedo, da gre za skupek problemov, debat, diskusij, rešitev in realizacij, ki so bile konkretno vključene in so razgibale študij tega področja v Italiji.

Lahko si predstavljamo, da v grobem naletimo na enake probleme, diskusije, rešitve, ki zadevajo tudi slovensko etnologijo. Drugače tudi ne more biti. Na koncu koncev — mogoče v drugačnih časih in s kakšno razliko v terminologiji — beremo iste knjige, iste revije, sodelujemo na istih srečanjih ... Delamo pa v različnih razmerah, kar neizbežno nudi različne perspektive in različne vidike: zato je primerjalno delo s tega stališča zelo plodno.

2. Preden preidem k temi današnjega srečanja, bi si dovolil še na kratko omeniti — v mejah poenostavitve — kako je bilo s študijem folklorne v Italiji med obema vojnama. S tem ne želim preiti k podajanju neke zgodovinske osnove, predhodnega stanja, temveč samo nakazati situacijo, ki je v veliki meri pogojevala kasnejša razpravljanja in razvoj, ki je sledil po tem obdobju.

3. Prva stvar, ki jo moramo iz časa med obema vojnama upoštevati, je odnos fašizma do študija folklorne. Ta odnos je mnogo tesnejši, kot si sploh mislimo, in je postajal vse tesnejši vzporedno z utrjevanjem fašizma.

Fašizem je zahteval od folkloristov (in to tudi dosegel), da bi podali neko zunanjo podobo enotne italijanske tradicije, da bi folkloristika postala (predvsem v zadnjem obdobju, ko so se odnosi med Rimom in Berlinom poostriili) vodilna disciplina v težnji iskanja psevdoznanstvenih opravičil razglasujočemu se nacionalizmu in rasizmu, ki je postal državna ideologija. Fašizem je iz folklorne v veliki meri uporabil in privilegiral tista področja (zbornice, shode v nošah, razstave ...), ki so mu služili za popularizacijo in zunanji videz, izgled. Ljudska kultura, torej, uporabljena **proti** razredu, ki je bil njen nosilec. To dejstvo je pomembno zato, ker je nadaljnji razvoj študija folklorne mogoče razložiti kot reakcijo na odnos med fašizmom in folkloro.

4. Količinsko prevladujejo med obema vojnama tako imenovane tradicionalne raziskave: indiferentne do teoretskih problemov, definicij predmeta svojih raziskav in metodologije. Bile so popolnoma deskriptivne. Plod tega so številni prispevki lokalnih raziskovalcev, večje ali manjše zbirke podeželskih plemičev, župnikov, zdravnikov, učiteljev, pisarjev ..., ogromna količina majhnih prispevkov (velik problem za tiste, ki danes skušajo sestaviti bibliografijo!) folkloristov diletantov, ki so

se zanimali za vsa področja, od petja do noše pa od prehrane do praznovanja, ne da bi jih poglobili.

5. S tem ne mislim podcenjevati dokumentarnega prispevka te usmeritve, želim le poudariti problem, s katerim se danes spoprijemamo: **kako** uporabiti ta material. To je eden izmed osnovnih problemov današnjih študij.

Znanstveniki, ki se ukvarjajo s primerjalnimi raziskavami in zbirajo dokaze za posamezne elemente, želijo razlikovati med informacijami v zapisnikih nekega deželnega župana od tistih, ki jih nudijo spisi specializiranih raziskovalcev.

Za tiste pa, ki raziskujejo v drugi smeri (ki posvečajo večjo pozornost skupinam in skupnostim kot pa tekstom in dokumentom) postane osnovno in predhodno spoprijeti se s tisoči imen in odgovoriti na preventivno vprašanje:

Tisto, kar vemo iz vseh teh prispevkov o pretekli ljudski kulturi, često ne moremo več dopolniti z delom na terenu. V kolikšni meri zares predstavlja to kulturo in koliko je to samo predstava takratnih raziskovalcev o tej kulturi?

Problemi take narave so prisotni tudi v Sloveniji; na kongresu v Piranu 1977 se je razpravljalo tudi v tej smeri.

Ta problem je tudi eden poglobljenejših danes v Italiji, ker se rojeva iz samega kulturnega stanja v Italiji, kjer je več stoletij obstajal globok prepad med visoko kulturo in ljudsko kulturo. Tu ne gre zgolj za zgodovinski problem. Ne gre samo za ohranjanje (reševanje) pisanja o ljudski kulturi, temveč tudi, da razjasnimo **naše** razumevanje ljudskega.

6. Je to nepotrebno vprašanje? Delu folkloristov se zdi to vprašanje neumestno in ta problem nepomemben; zdi se, kot da bi šlo za izgubljanje časa, če bi se preveč spraševali in razmišljali o svojem početju. Zdi se mi, nam se zdi to vprašanje še kako pomembno: odnos med "opazujočo" ("cultura osservante") in "opazovano" ("cultura osservata") kulturo predstavlja problem za vsakogar, ki se ukvarja s študijem kulture in tradicije, ki nista njegova kultura in njena tradicija. Postavlja se torej vprašanje: Do kakšne mere lahko folklorist (s svojim specifičnim socialnim in kulturnim **statusom**) trdi, da je soudeležen in da **jê "v"** ljudski kulturi preteklosti in sedanjosti? Na to vprašanje je moč odgovoriti na osnovi raznih zgodovinskih situacij, ki so preučevane; nakazuje pa rešitev tistega, kar je že tudi v Italiji najmanj petdeset let srž vseh razprav — kaj pojmovati kot **ljudsko**?

7. Na kratko bi predstavil rešitve, ki so bile v Italiji prisotne v času med obema vojnama (poleg tiste ne-rešitve, tipične za tradicionalno usmerjenost in diletantizem, o katerem sem že govoril).

8a. Prva je rešitev, ki jo je ponudil Benedetto Croce in jo je osvojil celoten neoidealistični historizem (tok, ki se je v italijanski kulturi uveljavljal do konca petdesetih let). V neoidealističnem sistemu privzame pojem ljudskega pomen, ki je neodvisen od konkretnih družbenih oblik; vsebino pojma **ljudsko** napolnjuje splošen pomen obnašanja ali pojavljanja duha, v psihološkem smislu "enostavnosti, preprostosti" oblik in vsebin: preprostost, ki je seveda lastna razredom in skupinam ljudi, ki niso soudeleženi v kulturi (Buch und Lesen, kritična misel, logika, abstraktnost, združevanje teorije in prakse, itd.), ki pa je dosegljiva — v določenih trenutkih in situacijah — vsem, tudi najbolj

spekulativnim intelektualcem. Od tu izvira enačenje pojmov ljudsko-primitivno-naivno-provincialno-dialektalno, itd.

Ravno s strani idealističnega historicizma prihaja poleg tega še razvrednotenje družbenih značnosti (sociologija, psihologija, etnologija, antropologija, psihoanaliza, ekonomija, ...): to niso značnosti, ampak psevdoznanosti z ozirom na to, da so usmerjene v iskanje zakonitosti, konstant, ponavljanj v zgodovini; ne pa v tisto, kar razkriva neponovljivost in enkratnost zgodovinskih dejstev.

Kako je to razvrednotenje otežilo italijansko kulturno situacijo, vam prepuščam v razmislek.

8b. Druga rešitev — bolj produktivna za konkretno delo folkloristov — je tista, ki je takrat prišla s strani preučevalcev ljudskega slovstva, v stiku z najnovejšim razvojem historične (diahronične) lingvistike in difuzionizma. Naj omenim le tri imena: Barbi, Santoli, Vidossi. **Ljudski** postanejo vsi tisti kulturni proizvodi in pojavi, ki so ponavljajoč se prisotni v različnih predelavah, variantah, z osnovo, ki ni enopomenska, temveč opredeljena le z vsemi svojimi različicami. Iz takih izhodišč se je razvila folklorna geografija, etnografski atlas, historično-geografske komparativne metode, tako kot rojstvo specifične filologije za preučevanje ustne tradicije. Zato se je tudi prevladujočo pozornost posvečalo tekstom, dokumentom in variantam, bolj kot resničnim in zgodovinskim nosilcem.

Na to rešitev pristajajo najbolj znana imena italijanske folkloristike vse do zadnjih let; hkrati pa je to tudi uradna rešitev. Njen razpon je že v preteklosti zajemal na eni strani zanimanje za estetski problem, na drugi pa bolj sociološko usmeritev, ki so jo v Italiji razkrile raziskave Van Gennepa in Marinusa.

9. V tistih letih je bila prisotna še tretja rešitev, sicer izolirana, ki jo je v zaprtosti fašističnih zapovrov izdelal Antonio Gramsci, in usojena, da je prišla v v "obtok" šele po vojni. Le nekaj tem, ki jih je Gramsci radikalno izpostavil:

— v vsej popolnosti znova vzpostaviti odnos med folkloro in družbenimi skupinami "nosilci": folklor je vizija sveta historično podrejenih razredov, vizija sveta, ki je drugačna in v opoziciji do vladajočih;

— razkrinkanje idiličnega, idealističnega pisanja, "tehniko" o ljudskem kot nečem nevtralnem v zgodovinskih odnosih med družbenimi razredi;

— problem odnosa kultura—družba razrešen v prid delovni hipotezi: v perspektivi oblikovanja tiste "nove kulture", ki naj bi se rodila iz srečanja, soočenja meščanske kulture (v vsej njeni kompleksnosti), folklornih kultur (v vseh njihovih pojavnih oblikah) in marksizma;

— vzpostavitev enotnosti teorija/praksa: tudi raziskava folklore je "akcija" v družbenih odnosih.

10. Shematičnost teh opomb se bo nadaljevala tudi v okviru obravnave sledečega obdobja; zato se oproščam in zaupam vaši sposobnosti interpretacije.

Za predstavitev tega okvira bi lahko izbral dve poti:

— slediti najpomembnejšim znanstvenikom, predstaviti dela, raziskave, publikacije, srečanja, ali

— ostati le pri nekaterih najbolj problematičnih in pomembnih vprašanjih.

Odločam se za slednjo, čeprav se zavedam, da je interpretacija lahko bolj subjektivna in parcialna.

11. Parcialnost zato, ker sem prisiljen poudariti predvsem novosti in vzroke za nekatere prelomnice, ne pa kontinuiteto razvoja stroke.

Na tem mestu moram omeniti (ne glede na kvaliteto in kvantiteto opravljenega dela) še klasične usmeritve, ki nadaljujejo in razvijajo difuzionizem in zgodovinsko-filološko-komparativne pristope; gre za usmeritve, ki so od Barbija, Santolija, Vidossija pa do Corsa, Cocchiare, Toschija in še ostalih živečih — skupina Lares — nadaljevale, sledeč evropskemu razvoju tega tipa, z vse pozornostim raziskovanjem povezave med folklorističnimi in etnološkimi študijami, s postopnim izpopolnjevanjem metodologije.

12. Ustavil bi se ob tistem, kar predstavlja novost in torej predmet polemik, debat in diskusij.

V tej smeri sta dva faktorja, ki sta v največji meri vplivala na folkloristične študije takoj po vojni. Prvi je kulturnega značaja:

odprtost knjižnih izdajateljev, ki je sprostila množično izdajanje prevodov del s področja etnologije in antropologije, ki so izšla izven Italije v okviru zgodovinsko-komparativistične usmeritve: s tem mislim predvsem na tekste angleškega funkcionalizma in socialne antropologije ter tekste ameriške kulturne antropologije;

drugi faktor pa je politično-socialne narave: takoj po vojni se namreč pojavi vprašanje italijanskega juga, kmečke borbe za agrarno reformo; odkritje obstoja, tako imenovane "druge Italije" ("L'altra Italia"), dvajset let potisnjene v ozadje zaradi nacionalistične retorike, Italije na jugu, kmečke, revne, zaostale, nepismene, kjer so vladali predkapitalistični in fevdalni odnosi.

13. Na tej osnovi se ob študiju tradicionalne folklore pojavi usmeritev, ki ne pristaja več na nevtralnno gledanje na ta del Italije kot področje prežitkov z vraževerjem, verovanji, navadami, dragocenimi za študij, ampak se hoče vključiti v to življenje: ne več opazovalci, temveč soborci v težnji po spreobrnitvi in spremembi socialnih odnosov.

Leta 1945 do 1955/60 so označena prav s pozornostjo folkloristov s kulturnega, političnega in socialnega vidika do kmečke kulture na jugu. Središče folklorističnih raziskav se tako premakne na jug, začnejo se raziskave z udeležbo in ne več deskriptivne, eksperimentirajo se prve ekipe raziskave, dozori in razreši se intelektualna in civilizacijska kriza ene cele generacije etnologov. Pomemben je Ernesto De Martino, ki je v raziskavi s področja religioznosti kmetov z juga, presegel začetni idealistični historicizem.

14. V teh letih — v tej vročici raziskav in angažiranosti — se pojavijo tudi mnogi spori in protislovja:

— Na prvem mestu soočenje med etnologijo, ki se vse bolj marksistično usmerja in povzema Gramscijeve teze, in med antropologijo in ameriški antropologji, ki so v tistih letih prav tako delali na jugu Italije v okviru ameriške pomoči: to so bila leta "raziskav skupnosti" ("community studies"), dela na področju sociologov in antropologov, kot Friedmann, Banfield, Redfield, itd., leta, ko se je rodila italijanska kulturna antropologija, ki uporablja kategorije (enak koncept kulture), ki so se rojevale iz ven, velikokrat tudi v opoziciji, marksističnih analiz in interpretacij: srečanje/soočenje, ki je še vedno aktualno;

— Soočenje, lastno levičarski kulturi tistih let, med odnosom do folklorne na splošno in kmečke kulture posebej: ali gre za kulturo, ki jo je treba preučevati in istočasno ohraniti v njeni "različnosti" glede na mestno-industrijsko, ali pa kulturo, ki jo je treba preseči in nadomestiti z neko novo? V ozadju so še vedno Gramscijeve misli: nekateri jih interpretirajo pozitivno (folklor je kultura podrejenih razredov, torej alternativna kultura, kultura opozicije); drugi negativno (folklor je kultura podrejenih razredov in prav zato nesposobna sprožiti tisti revolucionarni proces, ki ga lahko sproži sodobni proletariat in delavski razred).

15. Kot je razvidno, so ta soočenja in debate značilne za tisti zgodovinski trenutek, ko se je vsaj na eni strani italijanske kulture zdelo, da bi bilo mogoče povzročiti proces sprememb obstoječih razmerij moči. Konec tega upanja (ali te iluzije) v sredi 60. let označuje tudi konec študij in razpravljanj, hkrati pa tudi dozorevanje različnih usmeritev in perspektiv.

To obdobje, ki se je začelo s preplavitvijo agrarnega juga (po reformah 1946—47), se končuje sredi 60. let z depopulacijo podeželja in masovno emigracijo na industrijski sever.

Tako gre tudi v Italiji, kot drugod po Evropi, za globoko spremembo v predmetu preučevanj, ki zavezuje označiti njen značaj.

16. Šestdeseta leta so zaznamovana (tudi z materialom v knjižnicah) s to spremembo: predmet raziskav vse bolj postaja (za "angažirano" etnologijo) mesto italijanskega Severa, s procesi urbanizacije podeželskega prebivalstva in njegovim pogosto marginalnim položajem, ki ga je moč ilustrirati z ghetti; in ne več kmečka in obrtniška folklor, marveč folklor tovarne, mesta, mestnih četrti, periferij: teh drugih podrejenih razredov ("classi subalterne").

17. V šestdesetih letih se poleg tega tudi razpravljanje v nekem smislu premakne: ni več brutalno shematizirano na odnos idealistične zgodovinskosti proti marksistični zgodovinskosti, na nevtralnost nasproti angažiranosti, temveč na historičnost na eni strani in na drugi strani sinhronne principe, ki vstopajo in preplavljajo italijansko kulturo v vseh smereh. To so leta prevodov strukturalistov, formalistov, funkcionalistov (ne več angleških, temveč praških in ruskih), začetkov semiologije. Vodilne discipline postanejo post-saussurovska lingvistika, semiologija, logika, teorija komunikacij ...

18. Prepogosto so to modni pojavi, pa vendar resni. V tem času se oblikuje in razjasni prispevek, ki se mi v celotnem obdobju zdi najresnejši in najostreje postavljen: gre za predloge Alberta Maria Cireseja na tematično **alternacij** in **notranjih neenakosti**, **različnih ravni v kulturi** (avtor uporablja termina "alterità" in "dislivelli interni di cultura", op. l. S.). Gre za usmeritev, ki je povzemala demartinjanske motive, razvijala in oblikovala Gramscijeve predloge, povzemala najboljše iz italijanske tradicije in novih uvoženih usmeritev, težila premostiti trdne omejitve v prid premišljeni odprtosti.

Metodološki relativizem seveda prinaša velika tveganja. Edini način premostitve teh težav je znova

jasna in enotna opredelitev predmeta študija, zavračanje ideološke nevtralnosti v prid eksplicitni pojasnitvi motivov, ki vodijo raziskave, preverjanje ustreznosti metod v zvezi s problemi, ki jih je potrebno razrešiti. Cirese zavrača diktaturo historicizmov in pretirano "predmetnost" strukturalizmov, sprejema pa oboje v njunih natančno opredeljenih obsegih.

Kaj je torej ustrezen raziskovalni predmet? Kako združiti pravljice, ognje in procesije, obleke in zaobljube? V kratkem: upoštevati moramo, da vsi ti pojavi dokumentirajo prisotnost **različnosti** v naši zahodni tradiciji; **različnost**, **razlike**, ki se izražajo na vseh ravneh, z mejami, ki so številnejše od lingvističnih in etničnih meja, ki so bile tradicionalno v rabi: sever/jug, mesto/podeželje, moški/ženske, bogati/revni/... in upoštevajoč, da ti manjši in večji pojavi različnosti niso na isti enakovredni ravni (morda le formalno — v času analize), da ne gre za enakovredne dvojice, marveč za pare, ki so na različnih ravneh, v neravnovesju, eden močan in drugi šibak. Različnost torej ni **dana** sama po sebi, ampak je **produkt** odnosov moči med skupinami, razredi, skupnostmi. Različni kulturni nivoji zato (in so zato problematični), ki so rezultat družbenih in ekonomskih razlik, neravnovesij. Ljudsko postaja torej skrajšana formula, ki kdaj pa kdaj kaže na pomen "nižji", "neenak", "šibak", torej historična varianta, ki napolnjuje določen smisel (pr. tak naj bi bil položaj ženske nasproti moškemu). Naloga folklorne študije postaja torej analiza podrejenih kultur: ne kulture, temveč razlik, neravnovesij v kulturi; ne kmečke kulture, temveč zunanjih in **notranjih** razlik v kmečki kulturi; ne kulture Benečije, temveč notranjih in zunanjih neravnovesij na območju Benečije; ne ustne tradicije same po sebi, temveč ustne tradicije odkar so-živi v podrejenem, neravnovesnem položaju glede na pisno tradicijo; ne gre torej za raziskave enakosti—uniformnosti, temveč razlik. In primerov bi lahko našteali še več.

19. Danes se je izredno razširilo pojmovanje folklorne kot kulture podrejenih razredov (ne splošnega in nejasnega, imaginarnega "volgo" v tradicionalnih študijah) in upoštevanje, da je podrejena kultura resničnost, ki jo je mogoče definirati v zvezi s hegemonistično, vladajočo kulturo, zato je bilo tudi z vso doslednostjo potrebno znova vzpostaviti odnos med kulturnimi pojavi in družbeno-ekonomsko resničnostjo, ki je bil v nevarnosti, da bi se izgubil v čisti filološki tradiciji, prav tako tudi v usmeritvah, ki so sledile ameriški kulturni antropologiji, sinhronim pristopom, strukturalizmu in funkcionalizmu. Ponujalo je in ponuja koncept, ki v čisti obliki omogoča razločevanje (in ne z vzporejanjem) resnične ljudske kulture od "rešenih", ohranjenih elementov tradicionalne kulture in različnih "revivals".

20. Prav temeljno nasprotje med podrejenim in vladajočim je od srede šestdesetih let postalo predmet diskusij na osnovi konkretnih raziskav, ki jih je sprožil sam problem. Začetnemu, precej priostrenemu pisanju (reduciranemu na razredna nasprotja v strogo marksističnem smislu, čeprav je imelo zaledje v tekstih francoskega neomarksizma in ekonomske antropologije) se je pridružilo vse bolj oblikovano in problematično razmišljanje in

raziskovalno delo: in v ozadju je kot vodilna disciplina stala sociologija komunikacij in celotna usmeritev, kratko rečeno, "Annales". Pojmovanje ljudskega kot označitve kulturnih pojavov lastnih podrejenim razredom je s konkretnimi terenskimi raziskavami in še v večji meri za arhivskim raziskovanjem izpostavilo kot središčne:

— tako témo kulturnega kroženja, pretakanja med skrajnimi ravnmi,

— kot problematiko virov:

kateri viri so uporabni za rekonstrukcijo slike podrejenih kultur,

kako naj se viri o podrejenih kulturah uporabijo, ko niso njihov izvorni dokument.

Morda je potreben primer: gre za raziskavo Carla Ginzburga, ki kot vire uporablja akte procesa Inkvizicije proti beneškemu mlinarju, sežganemu na grmadi leta 1600. Proces je bil namreč izredno zanimiv: mlinar namreč v nasprotju z vsemi ostalimi obtoženimi ne molči, ne zavrača, temveč govori in hoče govoriti, razložiti, prepričati sodnike v pravilnost svojega mišljenja in resnice. Čeprav posredovano prek nekega duhovnika, je mlinarjevo nastopanje nenavaden in izreden dokument te kulture; še toliko bolj, ker ubogi mlinar zna brati in pisati: govori o svojem branju, ga uporablja, interpretira in razlaga.

Tradicionalistična analiza bi se ustavila in podčrtala prisotnost besedil, tekstov, ki so prešla v kmečko okolje 16. stoletja, in poskušala podati zgodovino njihovega vraščanja in razširjanja. Ginzburg gre korak dlje: besedila vsekakor dokumentirajo določeno kulturno kroženje (proti tezam — tako desnim kot levim — o zaprtosti kmečkega sveta), vendar je problem postavljen in rešen glede na specifično, **drugačno** rekonstrukcijo — z vidika mlinarjevega branja.

Knjige so iste: krožijo v vseh plasteh (visokih/nizkih, vladajočih/vladanih, visoke kulture in ustne tradicije): različno pa je "branje" (razumevanje, op. I. S.), interpretacije in recepcije, ki sledijo: in ta različnost nas zanima, zanima nas drugačen kulturni sistem, ki producira drugačno branje, razumevanje. In to velja v enaki meri za knjige, pravljice, pesmi, predmete, instrumente, družbene odnose, vrednote in norme.

V tem smislu je utemeljeno tudi naše terensko delo: ne rekonstruiramo več enotne kulturne fiziognomije neke skupnosti, marveč iščemo notranja neravnovesja in razlike v preučevani skupnosti. Delamo, torej, ne da bi enotili, ampak, da bi razdeljevali.

21. To je torej osnovna smer dela študija folklorea v Italiji v zadnjih letih: od zgodovine dokumentov, podatkov, variant (katerih interpretacija ostaja neizogibno delo) do zgodovine pomena teh izročil za njihove nosilce, pa do kulture in zgodovine podrejenih razredov — v vseh smislih podrejenosti (obstaja tudi podrejenost v podrejenosti) — uporabljajoč vse potrebne in ustrezne metodologije. Iz tega se je danes porodil nov problem.

Če se za trenutek povrnemo k imenom, ki sem jih citiral (Barbi, Santoli, Vidossi, Croce, Gramsci ...), opazimo, da razen Cireseja ne gre za folkloriste v pravem pomenu, temveč za jezikoslovce, filologe, filozofe, politike in lahko dodamo tudi imena zgodovinarjev, geografov ... Zgodovina

našega študija je delno tudi zgodovina discipline, ki je vedno sledila drugim disciplinam, in se odahnila, ko so ji te ponudile metode, probleme, rešitve ...

Danes se kriza identitete ponavlja.

Pridobili smo zgodovinsko in družbeno širino, katere pomanjkanje nam je bilo očitano, ko smo z lahkoto vzporejali "primitivno" in moderno, prazgodovino in aktualnost, Evropo in Oceanijo. Ne preučujemo več predmetov in tekstov zaradi njih samih, temveč jih uporabljamo za rekonstrukcijo življenja tistega dela človeštva, katerega zgodovina ni bila nikoli napisana.

Če delamo tako, ponovno nismo več sposobni definirati, opredeliti lastne specifičnosti. Medtem, ko smo oživljali zgodovino in družbo, so zgodovinarji oživljali raziskave na terenu (in "Oral history" je danes univerzalna zgodovinska disciplina), posvečali so pozornost vsakdanjemu in materialni kulturi, pristajali so na "serialité", ukvarjali so se in se še vedno z etnozgodovino in mikrozgodovino, čutijo se antropologe in etnologe brez pomanjkljivosti klasičnih antropologov in etnologov.

Vse tradicionalne delitve in razlikovanja znotraj humanističnih znanosti so opuščene; in med folkloristi se je zopet pojavila težnja po omejitvi, zaznamovanju meja (predvsem v semiološki usmeritvi). Torej se tudi folkloristi držijo zakonov, ki od vedno vladajo človeštvu: razpoznavamo se, ker smo različni, opravičujemo se s svojo različnostjo (s svojo različnostjo se razpoznavamo in se hkrati z njo opravičujemo).

Ali je to res neizpodbiten zakon?

Prevod: Nada Primožič
Ingrid Slavec

ALI JE ETNOLOGIJA V MUZEJU APLIKATIVNA VEDA?

(Diskusijski prispevek)

Ne bi ponavljal napisanih misli, ampak bi raje dodal, kar sem morebiti pozabil ali nerazumljivo oblikoval v svojem prispevku o vlogi etnologije v muzeju.

Prvi namen mojega prispevka je opozoriti na avtonomni status etnološkega dela v muzeju, kar sem oblikoval kot retorično vprašanje že v naslovu: Ali je etnologija v muzeju aplikativna veda? Vtis avtonomnosti se s prakso utrjuje, zato se ne čudim, če mogoče najmlajši etnologi ali tisti iz drugih etnoloških služb ne bodo pritrjevali vsem mojim izvajanjem.

Avtonomnost muzejskega dela je historično utemeljena. Muzej in muzeologija sta že priznani ustanova in veda in številne vzporedne misli sem lahko našel v sodobni literaturi te stroke (pretežno v tuji literaturi), čeprav tega nikjer ne navajam zaradi polemične narave prispevka.

Čim pristanemo na avtonomnost etnološkega dela v muzeju, ima to svoje posledice. Ugotavljanje teh posledic je drugi namen mojega prispevka. Posledic se zavedajo različne institucije različno. Gotovo gleda SEM kot specialistična ustanova na ta problem drugače, kot gledajo nanj kompleksni ali pokrajinski muzeji. V Goriškem muzeju že dalj časa načrtujemo stalno zbirko Ljudske kulture Primorske. Zapreke in negotovosti pri snovanju take zbirke pa zagotovo niso zgolj finančne narave. V središču pozornosti je misel o evoluciji pramuzejskega modela, modernizacija tistih izhodišč, ki so v muzeju kot instituciji ustvarila arhetip nekega civilizacijskega dejanja. Slabost naših muzejev je, da mehanično multiplicirajo star arhetipski vzorec, ne da bi ga razvijali in posodabljali. Razlogov za to je več od izobrazbe strokovnjakov, ki delajo v muzejih, do družbenega statusa naših institucij. Posledice pa so izredno velike. Ena izmed najbolj negativnih je odnos publike do muzeja. Večina obiskovalcev pri vstopu ne ve točno, kaj v muzeju sploh lahko pričakuje. Muzej je v miselnosti povprečnega obiskovalca še vedno "vunderkamer", razstava redkih, čudežnih, da ne rečemo srhljivih eksponatov. Ali pa obiskovalci množično pavšalizirajo kulturno dediščino, tako da na primer mitizirajo določene objekte, si jih odslikavajo kot simbole dobrega starega življenja. (V Goriškem muzeju je to ognjišče!)

Vloga etnologije v muzeju je po mojem mnenju bistveno odvisna od tega ali bo muzej pravočasno oblikoval ustrezna izrazna sredstva — jezik — in s tem svojo publiko, s katerimi bo sploh lahko izrazil vsebino etnoloških raziskovanj, pa naj bo to ljudska kultura, način življenja ali življenjski stil, karkoli že je predmet raziskovanja sodobne etnologije.

Zato: če rečem muzej, pri tem mislim na moderno institucijo, ki operira s sodobno tehnologijo, ki dela s kulturno dediščino "show", če je treba (v dobrem pomenu te besede) in ki v odnosu do stroke, s katero sodeluje, deluje kot njen medij. Tak odnos do muzeja po mojem mnenju določa tudi odnose do vseh akcij matične vede, ki morajo v svoji zasnovi nujno vsebovati možnosti sodobne muzejske predstavitve.

S stališča navedenega pojmovanja muzeja moram, v nasprotju z mnenji, ki kličejo k etnologizaciji muzejev, zahtevati najprej — muzealizacijo etnoloških zbirk.

Naško Križnar

KRONIKA IN POROČILA

Udeleženci kongresa ZDFJ v Tesliću so na društvenem sestanku 11. 9. predstavili svoje referate.

Na razstavi ljudske umetnosti v Jugoslaviji od 20. 9. do 5. 11. (ob 21. zasedanju generalne konference UNESCO) v Beogradu je sodeloval tudi SEM s predstavitvijo slovenske ljudske umetnosti.

Od 1. 10. do 31. 10. je SEM pripravil razstavo z naslovom Sosed sosedu na Inštitutu za raziskovanje krasa SAZU v Postojni.

SEM in PZE za etnologijo sta sodelovala na 3. razstavi domače in umetne obrti v Slovenj Gradcu, ki je bila od 3. do 10. 10.

23. 10. je na Filozofski fakulteti Boris Mravlje javno zagovarjal svojo diplomsko nalogo Način življenja mestnega obrtnika.

Na razstavi Narava, divjad, lovstvo na Gospodarskem razstavišču v Ljubljani od 25. 10. do 1. 11. je sodeloval SEM s predstavitvijo poljškega lova.

30. 10. je na Filozofski fakulteti predaval dr. Peter Vodopivec o sodobnem francoskem zgodovinsko-napisju.

4. 11. je v dvorani SAZU v Ljubljani predaval prof. Roberto Leydi iz Milana. Govoril je o sodobnem raziskovanju ljudske kulture v severni Italiji.

4. 11. je na Filozofski fakulteti predaval Roger Dorsinville iz Dakarja (Senegal). Predavanje je nosilo naslov "Pomen afriške skulpture od življenja do muzeja".

6. 11. je v Arhivu SR Slovenije predavala Ema Umek. Govorila je o delu Arhiva ter o pomenu arhivskega gradiva za etnološke raziskave.

6. in 7. 11. je na PZE za etnologijo predaval Robert G. Minnich o svojem raziskovalnem delu v Žetalah v Halozah.

20. 11. je na Filozofski fakulteti Marko Terseglav predaval o svojem raziskovanju glasbenega repertoarja različnih družbenih skupin.

4. 12. sta SED in Zgodovinsko društvo Ljubljana povabila Alenko Puhar, avtorico podlistka, ki je izhajal v Delu pod naslovom "Prvotno besedilo življenja", na pogovor o njenem delu.

Od 8. do 12. 12. so na Filozofski fakulteti potekale prireditve ob 40. letnici etnologije na ljubljanski univerzi. Slovesnosti so se začele 8. 12. s slavnostnim govorom dekana Filozofske fakultete prof. dr. Janka Pleterskega in odkritjem spominske plošče Antona Tomaža Linhartar. Sledil je nastop skupine Bogdane Herman, Mire Omerzel—Terlep in Matije Terlepa. Ob 10h smo odprli razstavo o delu PZE za etnologijo v avli fakultete, ob 11h pa se je začel pogovor o delu PZE za etnologijo.

9. 12. je ob 8.30 predaval dr. Petar Vlahović o delu Nika Županiča, ob 10h je bil razširjeni sestanek komisije ZEDJ za kadrovske politiko in strokovno delo, ob 19h pa je bila predstavitev

etnoloških filmov DDU — Univerzum.

10. 12. je predaval dr. Milovan Gavazzi o Slovencih na Tirolskem, ob 19h pa je bila predstavitev filmov o pravljicarjih. Pogovor po predstavitvi je vodil dr. Milko Matičetov.

11. 12. je bila predstavitev etnološkega filma Galjevica in prve etnološke video kasete o stanovanjskih načinih v Novi Gorici avtorja Naška Križnarja, sledil je pogovor z avtorjem.

Teden slovesnosti je 12. 12. ob 19h zaključilo srečanje slovenskih etnologov in študentov etnologije v kletnih prostorih Filozofske fakultete.

Mojca Ravnik in
Irena Keršič

MLADINSKI RAZISKOVALNI TABOR "ZNAOST MLADINI" V VINICI (julij 1980)

Etnološka skupina je preučevala vpliv izseljevanja v Vinici in okolici med obema vojnoma, posledice izseljevanja na družino in širšo skupnost, medsebojne odnose, spremenjene gospodarske in socialne razmere.

V naši skupini je bilo poleg obeh mentoric še sedem dijakov, ker pa na terenu ni mogoče delati z veliko grupo, sva mentorici že prvi dan razdelili skupino na tri oddelke in za vodjo tretjega oddelka določili dijakinjo, ki je bila zaradi precejšnjega poznavanja etnološkega načina dela najbolj primerna za to.

Skupine so delale vsaka zase, seveda pa so se o svojem delu dogovarjale skupaj in si posredovale pridobljene izkušnje. Ob nabiranju podatkov smo ves čas uporabljali fotografski aparat in zbirali tudi predmete za razstavo. Zbrano gradivo smo pretpikali na evidenčne kartone in jih skupaj s fotografskim materialom oddali Belokranjskemu muzeju v Metliki.

Ob delu na terenu so se ob "klasičnih" težavah — kot so pomanjkanje časa in nezadostna priprava dijakov na etnološko delo pojavile še dodatne težave. Nekaj smo jih uspeli odpraviti ob temeljitim pogovoru, menim pa, da petnajst- in šestnajstletni dijaki še niso dovolj zreli za tak način dela in lahko nehote naredijo več škode kot koristi. Poleg tega se je pokazalo, da je pri zbiranju podatkov igralo precejšnjo vlogo tudi poreklo spraševalca, saj so informatorji postali veliko zgovornejši, če je le-ta bil domačin.

Podatke smo zbirali v Vinici in okoliških vaseh: Goleku, Podklancu in Perudini. Informatorji so bili iz vseh socialnih slojev. Zbrani podatki so dokaj številčni in skupaj s fotografijami pričajo o vplivu izseljevanja na Belo krajino. Največ so se izseljevali Belokranjci v ZDA in Kanado, v industrijska mesta, kjer jih je večina delala v rudnikih in kovinski industriji. Sprva so odhajali v tujino moški, nato pa so jim pogosto sledile tudi žene ali sestre. Če je z domačije odšel gospodar, so nastale velike ekonomske spremembe, ki so se odražale tudi na socialnem področju kulture. Za vse delo so morale poprijeti žene in otroci ter sorodniki, ali pa — če je mož pošiljal domov dovolj denarja — najemati tujo

delovno silo. Dogajalo se je tudi, da je izseljenec pozabil na svojce v domovini, nehal pošiljati denar in pakete in se znova poročil na tujem. Mnogi so prihajali domov na obisk, nekateri so se vračali za vedno, v obeh primerih pa so naredili precejšen vtis na sovaščane. S seboj so iz tujine prinašali nove navade, drugačne obleke, nova orodja ali vsaj razburljive zgodbe, s katerimi so razburkali življenje v vasi.

Ob koncu tabora smo etnologi skupaj z ostalimi skupinami postavili razstavo, s katero smo domačinom skušali prikazati in približati naše delo. Ogledalo si jo je precejšnje število informatorjev, ki so se ob razstavljenih slikah in predmetih znova razgovorili in nam povedali stvari, ki nam jih iz prejšnjih pogovorov z njimi ni uspelo izvedeti.

Nives Sulič

RAZMIŠLJANJE O BREŽICAH IN NOVI GORICI

S primerjavo vsebine brežiškega in novogoriškega zbornika, izdanih ob posvetovanjih slovenskih etnologov v Brežicah 1978 in v Novi Gorici 1980, bom skušala nakazati nekatere pomanjkljivosti, ki jih v današnji teoretični usmeritvi še vedno ima etnologija.

Že v vsebinskem kazalu obeh navedenih del lahko zasledimo, da nam brežiški zbornik nudi tematsko bolj razgibano vsebino. Problem, ki ga zastavlja, tj. odnos med etnologijo in sodobno slovensko družbo, je še vedno v naši stroki zelo aktualen.

Pri tem se pojavlja vprašanje, koliko etnologija z današnjo usmeritvijo ustreza zahtevam in potrebam slovenske družbe. Z odgovorom na zastavljeno vprašanje pridemo v začaran krog medsebojne soodvisnosti med znanostjo in družbo. Metodologija stroke mora prav gotovo izhajati iz potreb obstoječe družbe (kar nam dokazujejo dogajanja iz znanosti iz preteklosti), vprašanje pa je, koliko in na kakšen način današnja etnologija zadošča tem potrebam.

Še vedno se kažejo različne metodološke usmeritve, ki jih lahko kategoriziramo po glavnih inštitucijah, kjer delujejo etnologi: muzejska, oddelčna na filozofski fakulteti in usmeritev na Inštitutu za slovensko narodopisje pri SAZU.

Prav gotovo vodijo soočanja in različni pogledi na določen problem do kvalitetnega premika. Vendar, ali ne bi etnologi dosegli z enotno aplikativno etnologijo v družbi več, kakor pa je moč doseči z dosedanjimi razdrobljenimi pogledi in metodologijami?

Pri tem je potrebno omeniti članek Anke Novak "Odnos do etnologije med anketiranci v Kranju" (Etnologija in sodobna slovenska družba, Brežice 1978, str. 28—34) in anketo študentov PZE za etnologijo "Kaj je etnologija" (n.d., str. 35—36). Večina odgovorov anketirancev različnih starostnih in poklicnih struktur je bila nezadovoljiva.

Potrebno se mi zdi, po dobrih dveh letih in pol, ponoviti zamisel in dobljeni rezultat primerjati s prejšnjim. To bi bil verjetno dovolj velik pokazatelj poznavanja etnologije med Slovenci, ki so med drugim tudi tesno povezani s predmetom naših

raziskovanj.

Določena vprašanja v zvezi z usmeritvijo stroke nadalje odpirata članka Mojce Ravnik in Slavka Kremenška.

V prvem se avtorica sprašuje, "ali smo etnologi dovolj seznanjeni s sodobnim družboslovjem in etnologijo ...?" (n.d., str. 7—11). Ta vrzel se pojavlja že v učnem programu študija etnologije. Kot historična veda ne vključuje nikakršnih predavanj iz zgodovinskega oddelka naše fakultete, pogrešamo tudi psihološki in sociološki pogled na način življenja. Prav tako seznam literature, ki jo mora študent obvladati, ne ustreza več zahtevam sodobne etnologije. V okviru kurza obče etnologije bi se slušatelj moral praktično (preko literature) seznaniti z različnimi evropskimi in izvenevropskimi pogledi na etnologijo. Spoznavanje različnih teoretičnih izhodišč bi samo dograjevalo in bogatilo našo usmeritev stroke. Nadalje, sami muzealci in etnologi zaposleni na področju spomeniškega varstva nam v člankih sporočajo, da je osveščenost etnologa v tej smeri minimalna (Tone Petek, n.d., *Etnologija*, muzej in sodobna slovenska družba, str. 68—75. Vladimir Knific, n.d., *Etnologija* in spomeniško varstvo, str. 75—81. Naško Križnar, *Način življenja Slovencev XX. stoletja*. Ali je etnologija v muzeju aplikativna veda?, str. 17—25).

Verjetno obstajajo objektivni razlogi za navedene pomanjkljivosti. Mislim pa, da je dobro razmisliti tudi o tem, da vsako leto diplomira nekaj etnologov in "Kakršna je bila stroka, takšen je bil učni program in kakršen je bil učni program, takšni so bili diplomanti." (Duša Krnel Umek, n.d., *Etnologija* in izobraževanje, str. 41—45).

V Kremenškovem sestavku bi lahko našli odgovor na vprašanje, kakšna je današnja usmeritev etnologije: "Način življenja, njegova družbenoekonomska pogojenost, upoštevanje socialne določenosti kulturnih pojavov, neizogibnost povezave posameznih kulturnih sestavin s časom in okoljem, funkcionalna obravnava kulturnih stvaritev in nujnost upoštevanja njihove medsebojne prepletenosti so med drugim izraz novejših metodoloških pogledov ali vsaj iskanj v današnji slovenski etnološki misli." (Slavko Kremenšek, n.d., *Je naša metodološka usmerjenost ustrezna?*, str. 45—51).

Definiciji verjetno ni ničesar dodati, vendar se mi že pri pojmu "način življenja" pojavi občutek premajhne definiranosti, premajhne opredeljenosti. Etnolog se lanko izgubi v tako kompleksno zastavljenem predmetu raziskave, če pri tem ne pozna njegovih meja. In kaj omejuje kategorijo "način življenja"?

Prav tako lahko upravičeno dvomimo v predstavitve pomena besede "ljudski". Na to opozarja v svojem prispevku Mira Omerzel—Terlep (n.d., *Pomen etnomuzikologije za (današnjo) družbo glede na razvoj etnomuzikološke znanosti*, str. 54—62). Poleg tega pa smo se v to lahko prepričali lansko leto, ko smo v prostorih Sekcije za glasbeno narodopisje razpravljali o tem, kaj je ljudska glasba, in ostali brez odgovora.

Prilastek "ljudski" se v etnologiji pojavlja zelo pogosto, ne samo v povezavi z glasbo, ampak tudi še z drugimi kulturnimi sestavinami in ravno zato bi ga bilo treba vsebinsko bolj razjasniti.

Razprave, kot so: Gledališče, film in etnologija (Angelos Baš, n.d., str. 81—86), Naša in folklorne

skupine (Marija Makarovič, n.d., str. 86—90), Etnologija kot sestavina načrtovanja prenove urbane in ruralnega okolja (Peter Fister, n.d., str. 90—95), Etnologija in razvoj, Vključevanje etnologov in etnološkega dela v družbeno planiranje (Marjan Loboda, n.d., str. 95—101), Etnologija in turizem (Jernej Šušteršič, n.d., str. 101—112) ter Turizem na vasi (kmečki turizem) in etnologija (Janez Bogataj, n.d., str. 112—118), nam prikažejo možnosti zaposlitve bodočih etnologov.

S tesnejšo povezanostjo, z izmenjavo medsebojnih izkušenj med ustanovami, ki so omenjene v sestavkih, in med PZE za etnologijo bi lahko dosegli večji interes za našo stroko. Verjetno so nakazane možnosti uresničljive; v kolikšni meri, pa je odvisno od nas samih. V ta namen morda ne bi bilo slabo do neke stopnje usmeriti raziskovalna dela študentov. S tem ne mislim, da bi omejevali svobodno izbiro teme raziskovanja, vendar naj bi delo ne imelo samo sebi namen.

Publikacija "Način življenja Slovencev XX. stoletja", plod posvetovanja etnologov v Novi Gorici, nam dve leti kasneje podaja prvenstveno dva sklopa razprav:

— o projektu "Način življenja Slovencev XX. stoletja" (S. Kremenšek, J. Hudales, B. Berce—Bratko) in

— o monografiji načina življenja prebivalcev Vitjanja.

Izven obeh okvirov sodijo še zanimiv prispevek Naška Križnarja (o aplikativnosti etnologije v muzeju), Inge Miklavčič (o problematiki etnoloških spomenikov v Postojni in okolici), Čeplakovo razmišljanje o posvetovanju v Novi Gorici ter analiza diplomskih in seminarskih nalog na PZE za etnologijo od 1953—1980 — prispevek študentov.

Iz navedenega lahko razberemo večji poudarek projektu, ki je danes v središču slovenske etnologije. V prikaz načina življenja Slovencev XX. stoletja naj bi se vključila večina slovenskih etnologov. Marsikatero znano ime pa je žal izostalo na posvetovanju. Mar tudi to govori v prid razslojenosti sodobne etnologije?

Breda Čebulj

BIBLIOGRAFIJA

BIBLIOGRAFIJA NALOG ŠTUDENTOV PZE ZA ETNOLOGIJO V LETU 1979

Okrajšave: P — proseminarska naloga, S — seminarska naloga, D — diplomatska naloga, il. — slikovno in drugo gradivo.

Vse naloge so v tipkopisu.

- 1.1. 1.1. **MATERIALNA KULTURA**
- 1.1.1. **Splošno**
1. Rojšek Daniel: Gospodarstvo občine Kočevska Reka med obema vojnama. S, 71 str., il.
2. Oblak Branko: Spremembe v načinu življenja na vasi Spuhlja pod vplivom deagrarizacije in urbanizacije. P, 29 str.
- 1.1.3. **Stavbarstvo**
3. Bučar-Valič Aleša: Novogradnje v Žužemberku. S, 25 str., 26 dia.
- 1.1.4. **Notranja oprema, bivalna kultura**
4. Bizjak Mojca: Stanovanjska kultura Starega trga v Ljubljani. S, 28 str.
5. Jugovec-Smerdel Inja: Stensko okrasje kot eden razpoznavnih znakov načina življenja (na primeru kraja Artiče na Bizeljskem). D, 109 str., il.
6. Anžič Ivica: Stanovanjska oprema v Vitanju. S, 27 str., 21 il.
7. Fajfar Janez: Stanovanjska kultura kranjskega Pungerta od začetka stoletja do danes. D, 147 str., il.
8. Primožič Nada: Notranja oprema in stensko okrasje v študentskih sobah. P, 62 str. z il.
- 1.1.5. **Pojedelstvo**
9. Destovnik Cveta: Pridobivanje krompirja v vasi Voklo na Gorenjskem. 20 str.
- 1.1.6. **Živinoreja**
10. Senegačnik Jure: Ovčarstvo na planini Duplje. S, 42 str. 10 il.
- 1.1.12. **Rokodelstvo in obrt**
11. Oman Sonja: Način življenja in delo filovskih in tešanovskih lončarjev. S, 33 str., 15 il.
12. Košir Maksimiljan: Sodarstvo v Tacnu do druge svetovne vojne. S, 23 str., il.
13. Strnad Peter: Življenje in delo usnjarjev v Sloveniji. P, 35 str., il.
14. Vrh Majda: Izdelovanje in prodaja ribniške suhe robe v vaseh Žigmarice, Zapotok, Sušje, Zamostec. S, 21 str., 8 il.
- 1.1.16. **Prehrana**
15. Berkopec Branka: Prehrana Orlovaščanov glede na njihovo socialno pripadnost. S, 31 str.
16. Crnić Tea: Prehrana v Škofji Loki med obema vojnama in v letih 1941—1945. S, 42 str., 26 il.
- 1.1.17. **Noša**
17. Delak-Koželj Zvezdana: Noša kot odraz načina življenja v Vitanju od konca 19. stoletja do danes. D, 308 str. z il.
- 1.1.18. **Promet, komunikacijska sredstva in komuniciranje**
18. Žigon Zdenka: Povezava vasi Zagrajec pri Komnu s širšim geografskim okoljem. P, 28 str., 16 il.
19. Svovljšak Vida: Prebivalci Šmarne gore in njeni obiskovalci. S, 39 str.
- 1.1.19. **Trgovina**
20. Brancelj Andreja: O metliški trgovini v zadnjih osemdesetih letih. P, 26 str., il.
21. Borštnar Marija: Trgovanje Podnartčanov. P, 27 str., 5 il.
- 1.1.20. **Turizem, turizem na vasi (kmečki turizem)**
22. Batič Jerneja: Prehod iz kmetijstva v turistično dejavnost na kmetiji v Zapisu pri Bledu. P, 11 str., 9 il.
- 1.2. **SOCIALNA KULTURA**
- 1.2.1. **Splošno**
23. Pirš Slavi: Življenje oskrbovancev v Domu upokojencev Tabor. S, 26 str.
24. Vreček Marjeta: Razlika med dolinsko in hribovsko kmetijo v Črnem grabnu. P, 15 str., 2 il.
25. Bogovič Alénka, Cajnko Borut: Frøstrup Lejren. P—S, 42 str., 44 str., 20 il.
26. Kotar Sonja: Pacienti zdravilišča v Laškem — njihovi medsebojni odnosi, odnosi do osebja in do Laščanov. P, 25 str., il.
27. Zorko Irena: Omizja kavarne Union. P, 20 str.
- 1.2.3. **Vzgoja**
28. Židov Nevenka: Vzgoja predšolskih otrok v Vitanju danes. S, 30 str.
29. Kržinič Kornelija: Vzgoja otrok v Velenju — naselje Bevče. P, 23 str.
30. Širok-Stergelj Zdenka: Rojstvo in nega dojenčka ter vzgoja otrok v Mirkah in Retovjah pri Vrhniki. S, 24 str.
- 1.2.5. **Prebivalstvo**
31. Korun Borut: Današnji Indijanci v Južni Mehiki in Guatemali. P, 13 str.
- 1.2.6. **Krajevna skupnost**
32. Segalla Adrijana: Naselje Zavodna kot delavsko-cinkarniško naselje ob nastanku in spremembe v razvoju naselja do danes. P, 14 str., 3 il.
- 1.2.7. **Medkrajevni in interetnični odnosi, manjšine, izseljenstvo in zdomstvo**
33. Fux Barbara: Romi v občini Metlika. P.
34. Ftičar Marija: Vključevanje priseljencev iz Prekmurja v novo okolje v Mekinjah pri Kamniku. P, 19 str., 6 il.
35. Čeplak Ralf: Kulturno prilagajanje priseljencev iz Indije v Veliki Britaniji. P, 26 str.
36. Dražumerič Marija: Izseljevanje iz Črnomlja med leti 1880—1914. S, 24 str., il.
37. Ambrožič Barbara: Akulturacijski problemi nigerijskih dijakov v Velenju od septembra 1977 do februarja 1979. S, 26 str., 5 il.
- 1.2.9. **Vrednote in moralne norme**
38. Bečaj Janez: Vrednote osnovnošolcev od 5. do 8. razreda (pozitivne in negativne človeške lastnosti). P, 42 str., 2 il.
- V okviru predmeta Obča etnologija je bilo v šolskem letu 1978/79 napisanih 42 nalog na temo Vrednote in moralne norme moje generacije.
- 1.2.11. **Delovne skupnosti**
39. Sulič Nives: Način življenja smetarskih delavcev Komunalnega podjetja Ljubljana (TOZD Javna higijena in ceste). S, 36 str., 6 il.
40. Benčič Eda: Naše žene v Trstu kot gospodinske pomočnice. P, 13 str.
41. Zaletelj Maja: Delavci na železniški progi v Bohinjski Belli. P, 18 str., 24 dia.
42. Milčinski Maja: Način življenja skupine delavk tovarne Lek med njihovo proizvodno dejavnostjo. S, 15 str.
- 1.2.14. **Fantovske in deklishe skupnosti**
43. Tršan Lojz: Družabno življenje in običaji, ki so povezani z mladino v naselju Smednik in Valburga. S, 21 str.
- 1.2.15. **Družbene organizacije; poklicne, namenske skupnosti; društva**
44. Lenasi Marjana: Delovanje mladinskega aktiva v Reki pri Ravnah na Koroškem v času od leta 1964 do danes. S, 35 str., 4 il.
45. Duhovnik Andreja: Akademska filklorna skupina "France Marolt". S, 33 str.

- 1.2.18. **Letne šege, prireditve, festivali, praznovanja, prazniki**
 46. Kolenko Milena: Maturantski izleti na celjski gimnaziji v letih 1947—1975. S, 20 str., 16 il.
 47. Mir Marlja: Šege v Malem Okliču. S, 41 str.
- 1.2.19. **Rojstvo, poroka, smrt**
 48. Sullč Nives: Sunita možl Aruna. P, 27 str.
 49. Pavlin Zora: Ženitovanje v Vitanju in okolici med obema vojnoma in danes. D, 147 str., il.
- 1.3. **DUHOVNA KULTURA**
- 1.3.1. **Splošno**
 50. Cesar Polonca: Kulturno življenje borcev Poljanske čete v delih Klusovega Jože. P, 25 str., 5 il.
- 1.3.2. **Verovanje**
 51. Ditrich Tamara: Verovanje v vasi na Dolenjskem. P, 31 str.
- 1.3.11. **Igra odraslih in otroška igra; prosti čas**
 52. Krapež Romea: Prosti čas velenjskih gimnazijcev. P, 16 str., il.
 53. Pajsar Breda: Družabno življenje Kostanjevica na Krki. P, 35 str., 73 il.
 54. Šumi Irena: Vikendi Ljubljancanov v Savudriji. P, 32 str., 25 il.
 55. Vecko Radoška: Izraba prostega časa mladih. P, 10 str.
- 1.3.13. **Zdravilstvo; veterina**
 56. Viktorovski Majda: Zdravilstvo v vasi in v mestu. S, 24 str.
 57. Klemenčič Zdenka: Ljudska medicina v preteklosti in današnje zdravljenje v Šmartnem ob Paki. P, 21 str.
- 1.4. **ETNOLOŠKE (MONOGRAFSKE) OBRAVNAVE KRAJEVNIH IN REGIONALNIH SKUPNOSTI**
 58. Hazler Vito: Način življenja prebivalcev zaselka Hrastje. D, 121 str., 55 il.
 59. Brencelj Andrej: Način življenja v železniški koloniji v Mariboru od njenega nastanka leta 1863 do danes. D, 77 str., il.
 60. Colja Sonja: Način življenja v vasi Gomila na Dolenjskem v letu 1978. S, 23 str., 11 il.
 61. Valič-Verstovšek Katra: Poskus na osnovi vasi Labinje na Cerkljanskem prikazati življenjske razmere Primorcev med obema vojnoma. S, 44 str., 6 il.
- 1.5. **ETNOLOŠKE (MONOGRAFSKE) OBRAVNAVE POKLICNO-SOCIALNIH SKUPNOSTI**
 62. Novak Urška: Spremembe v načinu življenja prebivalcev kmetije od druge svetovne vojne do danes. S, 25 str., 17 il.
2. **OBČA ETNOLOGIJA**
- 2.6.2. **Raziskovalci, zbiralci, ljubitelji; biografije, obletnice, nekrologi**
 63. Šašel-Kropej Monika: Josip Šašel in njegovo delo s posebnim ozirom na etnologijo. S, 29 str.
- Za obdobje NOB:**
 64. Dolenc Danilo: Način življenja prebivalcev v vasi Praprotno med NOB. S, 26 str., 3 il.

Ingrid Slavec

KNJIŽNE NOVOSTI IN POROČILA

"Z CVETNJAKA HORVATSKE" — medjimurske narodne pjesme Jugoton, stereo LSY-63089, posnetki in producentstvo Marija Novak in dr. Jerko Bezić.

Nekako v istem času kot gramofonska plošča napevov iz Porabja je izšla tudi ploščica z medjimurskimi napevi "Z cvetnjaka Horvatske". Izbor posnetkov in producerske naloge sta opravila Marija Novak, učiteljica iz Kotoribe, in dr. Jerko Bezić, sodelavec Inštituta za narodnu umjetnost v Zagrebu. Vsaka stran plošče vsebuje 10 napevov; vokalnih (solističnih in zborovskih), vokalno-instrumentalnih in instrumentalnih. Redaktorja sta se zares potrudila pri izbiri raznolikoga in karakterističnega repertoarja. V sicer nadvse kratkem uvodu Jerko Bezić poudarja, da sta s ploščo želela v času številnih harmonizacij medjimurskih pesmi in napevov pokazati na "starije pjesme" ali določneje na napeve "što su ga redovito izvodile i smatralo svojim generacije, koje su mladovale krajem 19. stoljeća i u prvim desetljećima 20. stoljeća" (kar 13 od 20 posnetkov je zabeležil v svojih zbirkah že Vinko Žganec). Pesmi različnih razpoloženj pripadajo glede tonovskega načina srednjeveškemu modusom, anhemitonski pentatoniki ter novejšemu duru in molu ter karakterističnemu svobodnemu (parlando-rubato) ritmu. V izbor sta vključila tudi pesmi, ki pripadajo madžarski melodiki.

Oglejmo si поблиže zanimiv izbor napevov. Prva "popjevka" (stran A) "NA IVAJE V GORČENI PROŠČEJE" je madžarska melodija, ki so se jo učili Medjimurci v šoli in sicer v inačici s hrvaškim besedilom, danes pa jo pogosto slišimo na medjimurskih smotrah v Nedelišču ali Donjoj Dubravi, seveda v medjimurskem narečju. Druga melodija "JAPEK I MAMICA" (izvaja mešani zbor ob spremljavi tamburašev iz Kotoribe) je starejša lirčna popevka, primer plesne-pete pesmi je melodija "MLINAR V KRČMI" (zbor ob spremljavi tamburašev iz Nedelišča). "Z MEDIMURSKI ZDENCII" poje Marija Novak, redaktorica plošče, kot se jo je naučila od svojih prednikov. Pesem je ena najbolj petih in morda najbolj poznanih medjimurskih melodij, ki ima tudi madžarsko paralelo. "POVEČ, GOLOB" poje kvintet žena iz Dekanovca in Domašince. Pesem je napisal ljudski pesnik, učitelj in kantor iz Andraševca, Florijan Andrašec (1888—1962), ki je za Medjimurje pomenil nekaj podobnega kot slovenski pesnik Jurij Vodovnik za Štajersko, le da je bil prvi mlajši. V njegovem repertoarju pa so bile tudi slovenske pesmi. Med plesne melodije sodi tudi "FALILA SE JAGICA" (mešani zbor ob spremljavi tamburašev iz Donje Dubrave), ki sodi v železni repertoar medjimurskih folklornih skupin. Napev je glasbeno zelo zanimiv, ker se mešata miksolidijski modus in durovski tonovski način.

Napev prve strani "ZELENA DOBRAVA" ter napeva številka 6 in 7 (stran B) "S PRISLAVCA NA BELICO RAVEN POT" in "DECA, MOJA DECA"

izvajata oče in sin: Stjepan Vrbanec (cimbale) in Pavao Vrbanec (violina) iz Čakovca. Melodije so primeri "salonske muzike", muzike, tako popularne v Čakovcu, medjimurskem središču. Podobno v glasbo so gojile na Slovenskem tudi na primer v Prekmurju razne (ciganske) bande po salonih, barih in gostiščih. Ta glasba je ugajala tudi kmetom in drugim okolišanom, poskušali so salonski stil posnemati tudi na vasi. Oče Vrbanec je bil poznan cimbalist, z izrednim poslušom, uglaševalec klavirjev in drugih glasbil. Bil je osebni prijatelj Vinka Žganca. Umrl je julija letos. Posnetki sicer niso več dokaz njegovega t.i. "veličastnega stila", saj cimbalni več tehnično obvladal tako kot некоč. Ti posnetki salonskega stila, tako značilni ne samo za Medjimurje, temveč tudi za Prekmurje in Madžarsko, so le še prežitki izgubljenega, pozabljenega, nefunkcionalnega v današnjem času. Osmo melodija (stran A) "PRIMEM PERO", ki jo zopet poje Marija Novak iz Kotoribe, je primer arhaične medjimurske melodije, deveti napev "LEPO NAŠE MEDJIMURJE" pa je primer rodoljubne (poučne) melodije preteklega doba, ki izzveni v novi dobi prisiljeno in blede glede na izvajalsko občutje. Zanimiva je zadnja melodija prve strani "DA NAM PAK DOJDE TO VREME", ki jo izvaja mešani zbor ob spremeljavi tamburašev iz Preloga. To je delavska pesem, pesem "štrekarjev" — železniških delavcev, ki so hodili delat na proge tudi na Avstrijsko ozemlje. Avtor pesmi pa ni več znan.

Na B strani je prva melodija "TIBET ROBEČ" (tibejska je vrsta tkanine), ki zopet sodi v kategorijo madžarskih napevov. Ena najlepših medjimurskih pesmi je tudi "ZVIRA VODA IZ KAMENA" (poje Ana Fuš iz Kotoribe). Zanimiv je način izvajanja. Pevka se z melodijo poigrava in jo v zadnji kitici rahlo variira. "DOŠEL MI JE LJIST" je vojaška pesem in prav tako "OJ, NESREČNO MLADO TELO JUNAČKO", "JANICA JE FAJN SNEŽICA" pa je plesna melodija. Osmo popevko "RUŽICA SAM BILA" je zapela Jela Pavčec iz Preloga (rojena 1905), poznana ljudska pevka in koreografinja. Za 1. smotro folklorja v Zagrebu leta 1947 si je izmišljala plese za predstavljanje vaške skupine. Veliko je prepevala tudi Vinku Žgancu. Posnetki so sicer že blede, saj je pevka že izgubila nekdanjo moč glasu. Zanimiv pa je njen način izvajanja, to je glissando z obilico vložkov, stil, ki je bil v modi na Madžarskem na začetku našega stoletja, na katerega se je Béla Bartók tako jezil, ker je bil prepričan, da tovrstno izvajanje zmaliči melodijo in da je le posledica naveličanosti. Posneta melodija ima tudi svojo madžarsko paralelo, pevka pa je bila prepričana, da je njeno petje pravilnejše. "MEDJIMURJE MALO, KAK SI LJEPO RAVNO" je dursko pobarvana melodija, primer mešanega starega in novega stila, "NEGA SONCA NIT MESECA" pa je primer madžarske ljudske pesmi znanega avtorja, kompozicije v ljudskem stilu, ki se je priljubila in ohranila. Prvo izvaja moški zbor ob tamburaški spremljavi, drugo pa solistka ob spremljavi tamburašev.

Na ovitku so natisnjeni vsi verzi pesmi ne glede na dolžino posnetka. Besedila so izpisana tudi pri melodijah, ki so le instrumentalne. Tekst sicer ni transkribiran fonetično, zato le približno ustreza peti resničnosti. Redaktorja sta posnetke poskušala razvrstiti tako, da *poslušalec lahko občuti kontraste glasbenih elementov*, kar je prav gotovo zanimivo in potrebno.

Repertoar je raznovrsten in zanimiv, lahko rečemo, da vključuje skorajda vse "starejše glasbene stile", tako vokalne, vokalno-instrumentalne in le instrumentalne, vključujoč tudi delavsko in salonsko glasbo, napeve znanih in nepoznatih avtorjev, medjimursko in madžarsko pesem, kar je prav gotovo ena najbistvenejših kvaliteta pričujoče plošče. Le uvodna beseda bi lahko bila daljša, informativnejša tako za strokovno kot zgolj ljubiteljsko poslušalstvo. Lahko bi bila; žal pa imamo verjetno zopet opraviti z razpoložljivimi finančnimi sredstvi. S strokovnim tekstom, fotografskimi posnetki življenjskega utripa in zemljevidi pa prednjači plošča s posnetki iz Porabja, delo GNS ISN pri SAZU v Ljubljani, čeprav slednja vključuje le vokalno ljudsko ustvarjalnost, njene tehnične zmogljivosti pa so bile očitno obširnejše.

Mira Omerzel—Terlep

INJA SMERDEL, KAPELSKA GODBA. OB 130-LETNICI KAPELSKE GODBE, (izd. Pripravljalni odbor za proslavo 130-letnice Godbe na pihala Kapele, 1980), 9—65, il.

Etnološke raziskave glasbene kulture ali glasbenega življenja (tudi glasbenega obzorja) so pri nas zelo redke. Pravzaprav jih ne poznamo. Na drugi strani pa imamo razvito folkloristično raziskovanje s celo vrsto rezultatov, ki so priznani tudi v širših evropskih strokovnih okvirih. Prav zaradi neprisotnosti etnološkega vidika v tovrstnih raziskavah nas je študija Inje Smerdel o Godbi na pihala iz Kapel pri Brežicah prijetno presenetila.

Smerdelova uvodoma označi godbo na pihala, ki pomeni okolje ali motiv za združevanje določene kroga ljudi na širokem področju množične kulturne ustvarjalnosti. Zlasti poudari vprašanja, ki so predmet etnološke preučitve. V središču etnološkega zanimanja postavi "vprašanja o funkciji, vlogi in pomenu, ki jo ima tovrstna glasba in njeni izvajalci v njihovem ožjem okolju (v vsakdanjem in prazničnem življenju); o motivih za igranje ter o godbi kot o posebnem socialnem organizmu."

Začetki kapelske godbe na pihala sodijo v čas po l. 1848. V poglavju o zgodovini godbe v okviru širših zgodovinskih tokov postavi avtorica kapelsko godbo v trden okvir širšega družbenozgodovinskega dogajanja od leta 1848 do danes. Zasedovanje glasbenega pojavnega in njegovih nosilcev v vsej njihovi družbeni in časovni pogojenosti, ji narekuje genetično-strukturalni pristop. Kratkemu pregledu razvoja godbe sledijo poglavja o socialni in generacijski sestavi godbe, vodstvu, organizaciji, financiranju in zaslužkih. Analizira tudi motive za pristop k godbi. Sledi naslednji sklop vprašanj, ki prikazujejo življenje v skupnosti godbenikov. Tako teče beseda o glasbenem obzorju, o učenju in vajah, zasledbi godbe in instrumentih, o zunanjih obeležjih godbe, repertoarju, priložnostih za igranje, internih

navadah in šegah godbenikov, stikih z drugimi godbami in o položaju godbe v njenem ožjem kulturnem okolju. Teško bi izdvojili tista poglavja, ki naj bi imela večjo etnološko težo, saj je celota opazovana "skozi objektiv" etnologa. Prav zato delo deluje kot resnična etnološka godbena monografija. Opozoriti kaže še posebej na poglavja o glasbenem obzorju, godbi kot posebni družbeni skupini in sklepne primerjave z godčevstvom. Zanimivo je bilo (in je še vedno) vrednotenje (kotiranje) godbenikov na družbeni lestvici ožjega okolja. Biti godbenik je za to okolje pomenilo več kot pozitivno vrednoto. Analiza modela kapelske godbe in odnosa do drugih modelov npr. vojaške godbe in izrazite vaške godbe z godci pokaže na možno smer opredeljevanja tovrstnih glasbenih pojavov. Za nadaljnje razčiščevanje razmerja je avtorica izvedla primerjavo z značilnostmi godčevstva na Slovenskem. Tu je bila zares dobrodošla razprava Zmage Kumer v Pogledih na etnologijo (Ljubljana 1978), ki prav tako sodi med redka dela na področju raziskovanja nosilcev glasbene kulture. Primerjava je pokazala, da je za kapelsko godbo značilno nekakšno dvoživkarstvo. Delovanje godbenikov v vsakdanjem življenju domačega kraja in okolice je podobno godčevstvu, njihovo delovanje v okviru narodnopolitičnih in verskih manifestacij pred prvo vojno in med vojnima ter aktivnost v družbenopolitičnih manifestacijah po drugi vojni pa je bližje vlogi in značilnostim vojnih godb. S slednjo sestavino je povezan tudi odnos godbenika do uniforme, disciplina, paradno nastopanje, ipd. Igranju za različne priložnosti je prilagojen tudi repertoar godbe. Torej je godba neke vrste "glasbeni servis".

Pri predstavitvi raziskave Inje Smerdel moramo omeniti tudi obliko in opremo knjižnice, ki povzema obliko godbenih notnih knjižic. Tudi sicer deluje celotna knjižica zelo vabljivo, tako za širši krog bralcev kot za strokovnjaka. V knjižici je vrsta ilustrativnega gradiva, dodani pa so sezname godbenikov, viri in literatura. Besedilo razprave z vsemi dodatki (opombe, ilustracije ...) dviga "notno knjižico" nad raven raznih "jubilejnih" izdaj, ki so v zadnjih letih pri nas tako priljubljene med godbeniki, gasilci, v krajevnih skupnostih, itd. Za etnologa pa so seveda koristno gradivo pri raziskavah vsakdanjega načina življenja.

Janez Bogataj

Monika Kropelj, KULTURNO PROSVETNA DEJAVNOST IN NJENA ODMEVNOST V TRBOVELJSKEM RUDARSKEM NASELJU "KOLONIJA 1. MAJA" PRED OSVOBODITVIJO IN PO NJEJ. Diplomsko naloga, Ljubljana 1980, 113 str., pril.

Cilj pričujoče naloge je bil ugotoviti vpliv kulturno prosvetnih dejavnikov na način življenja socialno in poklicno enotnega naselja. To je avtorici v precejšnji meri tudi uspelo. Za časovno izhodišče je izbrala povojno obdobje, kjer pa so ji viri dopuščali, je posegla tudi v čas med obema vojnima, ki je precej vplival na sedanji način življenja v Koloniji 1. maja. Čeprav je iz naloge razvidno, kako krhka je meja med sociologijo in etnologijo, pa je avtorica pokazala, kakšne so razlike v metodologiji in ciljih, ki si jih obe vedi zastavljata.

Nalogo odlikujejo dobra kritika virov in zgovorne tabele, fotografije pa bi bilo za večjo ilustrativnost potrebno natančneje dokumentirati. Zaradi nekoliko preobsežnih, včasih tudi nejasno pisanih poglavij, ki bi nalogo povezovala v zaokroženo celoto, ta ne učinkuje dovolj homogeno. Na določenih mestih moti bralca težak jezik, predvsem pa tujke, ki bi jih lahko zamenjali domači izrazi, ko se v današnjem času že toliko borimo za prečiščen slovenski jezik. V diplomsko nalogo tudi ne sodi dokaj osebno opredeljevanje kiča in raba s tem povezanih izrazov, ki bi morali biti jasneje definirani ali pa dani pod navednice. Kljub temu pa je naloga opozorila na vrsto problemov, ki bi jih kazalo v prihodnjih nalogah podrobneje obdelati, tako na primer vpliv in vloga radia, filma ali televizije na družbo ali posameznika.

Nives Sulič

ŽIROVSKI OBČASNIK

Gre za glasilo na novo ustanovljene literarne sekcije DPD Svoboda krajevne skupnosti Žiri v škofjeloški občini. Okrog njega naj bi se, po besedah uredništva, zbirali vsi Žirovci in prijatelji Žirov, namen njegovega izdajanja pa je med drugim dvigati "splošno kulturo pismenosti", kar je vsekakor hvalevredna pobuda glede na današnjo splošno krizo na tem področju (le spomnimo se pomislekov in graj jezikovnega rzsodišča), hkrati pa "središče raziskovanja ter zbiranja gradiva o gospodarski, politični in kulturni preteklosti ter sedanosti Žirov", kar bo lahko solidna osnova za kakršnokoli zaokroženo publikacijo o bitju in žitju omenjene krajevne skupnosti "na koncu sveta", kot pravi ena od pesmi o njej.

Doslej sta izšli dve številki, prva ob krajevnem prazniku jeseni l. 1980 in druga ob spominjanju na Prešerna februarja l. 1981. V prvi številki uredništvo predstavlja koncept "časopisa za kulturna in družbena vprašanja na Žirovskem", ki je del svojega originalnega imena dobil tudi zaradi predvidenih morebitnih motenj v izhajanju, pa nas to ne bo smelo jeziti, saj je že v naslovu označeno, da bo izhajal občasno, zato občasnik; objavljeno pa je tudi marsikaj mikavnega, omenimo vsaj del pisma O. Župančiča žirovskemu SKUD, ki je nosil njegovo ime. Druga številka pa bo ohranila trajno vrednost zaradi Žirovske krajevne bibliografije, ki jo je sestavil M. Naglič, eden glavnih pobudnikov za nastanek omenjenega časopisa. Kljub temu, da je po avtorjevih besedah sestavljena na hitro in prav gotovo tudi ne more biti popolna, je vendar izredno pomemben temelj za nadaljnje delo, saj ne bo mogel mimo nje nihče, ki se bo loteval kakršne koli žirovske teme pa tudi marsikdo drug ne. Ponekod bi se dalo diskutirati o uvrstitvi enot v posamezne rubrike, toda to ne zmanjšuje pomembnosti tega dela. Katera slovenska krajevna skupnost pa se lahko ta trenutek pohvali s tako izčrpno predstavitvijo literature in gradiva o svoji usodi. Tudi z vidika slovenske etnologije in njenimi pripravljalnimi deli za etnološko topografijo slovenskega etničnega ozemlja ima ta Nagličev prispevek pomembno mesto. — O drugih člankih v žirovskem občasniku pa morda kdaj drugič.

Marija Stanonik

BULLETIN OF SLOVENE
ETHNOLOGICAL SOCIETY

1980

4

Contents of This Issue

Gian Paolo Gri from Trieste, Italy, discusses the ethnological research in Italy after the World War II. The report was given on a lecture in Ljubljana on April 4, 1980.

Naško Križnar raises the following question: Is ethnology in museums an applicative science or not?

"Kronika" follows ethnological events between September 1980 and December 31, 1981.

Nives Sulič reports about the work in the youth research camp "Znanost mladini" in Vinica.

Breda Čebulj compares two important ethnological conferences: Ethnology and Today's Slovene Society (Brežice 1978) and Life Style of Slovenes in the 20th Century (Nova Gorica 1980).

Bibliography of student papers at the Department of Ethnology in 1979 was written by Ingrid Slavec. The next issue of Bulletin of Slovene Ethnological Society (1/1981) will publish the current Slovene ethnological bibliographies for 1979 and 1980.

In "Knjižna poročila in ocene" Mira Omerzel — Terlep writes about the Jugoton record of folk songs from Medimurje (north-eastern Slovenia). Janez Bogataj reviews a book by Inja Smerdel entitled Kapelska godba (Wind Instrument Band from Kapele — the region of Bizeljsko). Marija Stanonik reports about the bulletin Zirovski občasnik and Nives Sulič discusses a thesis by Monika Kropelj entitled Cultural and Educational Activity and Its Influence in a Mining Settlement "Kolonija 1. maja" in Trbovlje Before and After the Second World War.

"Gradivo" brings two longer contributions: A Short Survey of Ljubljana Coffe-Houses from the Beginning Up to the Present Day by Damjan Ovsec and Barbara Fux writes about Gipsies and their life style in Bela krajina (municipality of Metlika).

THE MEANING OF URBAN SPACE IN LJUBLJANA IN THE PAST AND TODAY.
An Interdisciplinary Ethnological interpretation.

This report deals with the function and meaning of urban space in Ljubljana from the end of the first world war up to now. Since this will be a global survey, we will give only an outline of the intermixing elements consisting of the city-dwellers, urban space, heritage from the past and the so-called values.

A city is above all a large agglomeration of inhabitants. City — dwellers are the fundamental geoagent which creates and shapes the urban environment and are being studied by demographers, urban sociologists, urban ecologists and ethnologists, the latter only recently. These sciences try to recognize and explain the laws which govern the development, mobility, social relations and special features of the city-dwellers and their life — style. When dealing with these people we should bear in mind that the urban population is a special phenomenon and not just a sum of people and should be treated as a specific and self-willed group. A city is a reflection of the life-style of its inhabitants and keeps changing accordingly.

Lately we have started to ascertain that the city environment creates problems. We face the problems regarding the respect towards the old town nuclei and old complexes, regarding the relation towards our cultural and historical heritage and tradition which is not clear, we are careless towards the symbols which contain the necessary spirit which makes the city alive. We do not know how to deal with values which would soften the feeling and conviction that a city is only a factory of offices and not a home which should not become alienated to its inhabitants. This condition leads into deadly functionalism of the city, into monodimensionality and alienation because of the disregard of people's life style when the city environment is being created, etc.

Physical and spiritual devaluation of urban space is one of the fundamental deformations which influence the life-style of a city. Obviously we do not know how to live with the city any longer. This statement is all the more tragical today when there is a tendency to renew the image of the city which strongly faded during the last few decades. The city which has grown organically through many centuries suddenly became too small and too complicated for us to be able to adapt it to our methods which make use of decentralization, different communities and various zones. More and more we try to adapt our cities according to our notions of how they should look and function. These notions are becoming increasingly noncritical and naive.

It is well-known that a city consists of various typically formed squares, streets, palaces, monuments, parks, arcades, street corners, lamps etc. Our everyday life is closely connected to constant reception of messages from such an environment. We can not get away from the architecture and the city. It may be that this is why we feel that this environment is self-understood. If we accept this we also accept the existent, a certain order. Every new encroachment upon this order agitates the city and restructures it. Each new building stirs and reorganizes the city tissue. Only when we notice a new construction we realize that our physical environment could also be different from what it is now. It could be different if we were aware of the simple fact that a city grows slowly, building after building, but not in a "fallow field" or in an empty space, and that with each building we create something far more important than the mere satisfaction of our needs and wants. It is important for the architecture to have its own genius loci because it distinguishes the city from all other cities, gives it its identity, makes it familiar to its inhabitants and also unique. Only creative architecture can assure the temporal and spatial continuity. Such architecture is primarily connected to the city. It is from this connection that the city receives the impetus for its individual artistic growth.

The future is written in the past. It is impossible to give an entirely original answer if we do not want to deny the past, destroy the city and the history. The architecture and the city are always already there when we come to this world. The life-style of city-dwellers is here as well.

Architecture is caught into the double context of space — meaning the city and the history, its own historical heritage. And if the destruction of history and descent into barbarism should be rejected, it has to respect this context up to the sensible point when liberation turns into violence and construction into destruction.

The untenable social and hygienic conditions brought into the city by the industrial revolution forced the architects to adapt their profession to the reign of urbanism and to replace the object of their interest and professional research with the social program. Instead of streets, squares, palaces, arcades etc. they started to construct residential communities, traffic networks, industrial zones, business and shopping centers etc. All this points to a utopian idealism of a certain revolution propagated by the belief that architecture is capable of solving not only spatial, but also class oppositions. But like every revolution this one also raised from the ruins of the existent and from the denial of the past. Just as the urban space has reflected human relations throughout history, it now became a mirror of different kinds of human alienation.

Architecture thus become a self-sufficient, independent form. It does not need the city and does not maintain any relationship with it. Such architecture can exist anywhere in the city or in any city. If it is said that every human activity is a record of human memory, then only architecture and the city are the place of this memory. A city is a collective memory, accumulated through different shapes.

The denial of architecture as a city building element means the denial of our own history and existence.

The city has changed, has been demolished and extended in the past and will experience all this in the future as well. One question, however, arises: will we build it too?

I do not wish to lament over the past, but rather balance different proportions. We will now proceed to the concept and evaluation of our past heritage. Despite the fact we organized all kinds of protective services there is an increasing danger of running short of our everyday heritage because of rapid and intensive construction. Since we can not fit an old building into our present life-style, it remains separated from it, like a pretty stage-set. Our heritage serves us only as a monument, dedicated to a nonobligatory past in the middle of something new. A building or another object which has lost its previous function for whatever reason also loses most of its value. We can not use it to create a new environment. A good example of this is the zone separation of Stara Ljubljana (Old Ljubljana) into the category of the "old city". When we think of an old city we have in mind different boutiques, restaurants, pizzerias and jewelry shops. Then we enclose such a "zone" with signs which forbid all traffic and protect it from all sides. Thus we paralyse it and isolate it from the rest of the city. When its inhabitants move out, it will finally lose its real, previous function and die as a stage-set. The environment as it is will change and already changes our life-style. Since houses cease to be houses and streets cease to be streets and become a stage-set for trade, cities will slowly get transformed into department stores. The merchants, who have their own plans with the city, have always been less radical with their interventions, but also far more successful.

How quickly we are prepared to degrade a space into a mere market object! What is then left to form the essence of space? Which is that social aspect which defines a space not only as a market category, but also as a social and economical category as well? Our heritage depends on this. We have learned to live with it through centuries. The change of essence destroys our acquired life-style. The typical creative power which could help the city grow has lost its polygon of activity; new polygons formed and changed the city life according to special regulations dictated by consumption in all its different shapes. And thus we have reached the last element mentioned at the beginning of this report: the values.

Every period of time has its appointed system of values which influence the way of life (from our thoughts, feelings, manner of communication, behaviour, fashion, morale and aesthetics... to our social life). Values are of great interest to ethnologists, particularly if they are supplemented by the historical and other data which could illuminate our past and present and made it easier to understand and evaluate it. This understanding could influence our relation towards certain cultural values. This is important because on the other hand a certain life-style can neglect some cultural values and thus create new ones. Some urban values are permanent: aesthetical appearance, cleanliness, peace, order, green areas, air etc. Progress quickly creates new values which might change the previous balance. Certain values can also lose their popularity and become replaced by new ones and often the city-dwellers are plagued by the need or nostalgia on one hand and the elaborated evaluation of old values on the other. It is difficult to bury old values because people often carelessly think that they are out of fashion. They are buried beneath the new "qualities which have not been closely analysed yet. And when the attempts to analyse them were made, however, we noticed that people became somewhat uncomfortable.

Because of the previously mentioned facts the city-dwellers find it increasingly difficult to identify themselves with the city. Alienation from the city causes alienation from other people as well, as we can notice with the appearance of the communication problem. The needs of the city-dwellers are chained to the magical triangle of office — shop — home; they do not need the city outside this triangle and seemingly not even on weekends. Life is centered in residential communities and certain city functions ceased to exist, especially since the city center does not live for the city any more. If it had a suitable infrastructure, the center could influence those strata of inhabitants who have not felt the city yet because they are either "young" or have moved to the suburbs. The standard of services does not correspond to the intense satisfaction of new needs as expected. This means that we sharply separate culture from the rest of our perception and action. Thus this becomes a sphere which ceased to be essential. This concept of culture, of course, clearly separates culture from civilization, a social process. For us culture is still the truth of our perception which is set apart from everyday necessity. This is why we can not live with our heritage. We can only possess it.

The concrete city-planning of today is spread over the urban space in such a technocratic way that it is impossible to consider the historical particularities which the inhabitants of Ljubljana think their own. Space influences the life-style by force a great deal. Urban space has thus "somehow escaped" the needs of its users.

Appendix

Here we would like to add a few concrete particulars which could partly illuminate these problems. Beside the well-known "spatial" changes which were a result of the expansion of inhabitants and their needs, many elements which offer a certain degree of identification with the urban environment from the aesthetical, functional and historical point of view, connection and attachment etc, changed as well. The data about the way people feel in their environment were collected with the help of an enquiry and numerous

interviews, conducted in order to obtain information for various articles and a book entitled *The Description of Social Life in Ljubljana from the Beginning of the 20th Century Up to the Second World War*.

Spatial territories:

Before the second world war the old part of Ljubljana presented the center of the city and was constantly being rejuvenated by its inhabitants and numerous shops, taverns and cafeterias. Stari and mestni trg were considered "chic", the same as Šelenburgova (a part of the present Titova street), Aleksandrova (today's Cankarjeva street) and Resljeva street and the upper part of Rožna dolina, a part of Večna pot, Mirje and Bežigrad. These were the areas where wealthy Ljubljanian "patricians" have built their villas. Today we can establish that the value of these city areas have changed. The one-time famous promenade went through the old part of Ljubljana and through Prešernov trg along Čopova and Titova street, through Zvezda up to Tranča and in later years from the Main Post Office along Cankarjeva street, passed Narodni dom and further to Tivoli. These street functioned as the so-called pedestrian area ("Fussgänger Zone"). Some of them — Stara Ljubljana, Čopova and Cankarjeva street — would like to get this function back since a promenade is one of the needs of a city-dweller — pedestrian. He still wants to enjoy himself while walking around the city, whether he just strolls around or is busy with errands. This is why our cities have pedestrian areas, the only characteristic of which is the fact that they are modelled after German cities, and which deny the particularity of our streets. We have thus acquired a stage-set which does not offer anything but pavement because everything is the same, uniformed, and looks as it would anywhere else. Similarly we can observe the denial of aesthetical and functional space which strongly affects the life-style and values in such cases as the new crematorium in Žale, the ruined Trg osvoboditve, in the problems with the Kham delicatessen and other restaurants which do not have any consideration for their mission, the raised concrete banks of the Ljubljanica river which resulted in a loss of a strolling area and would present a unique functional acquisition, then the partition and destruction of a part of Tivoli which at one time boasted with palm trees, oleandres, a baroque sculpture of a urinating boy, goldfish, a pond with a boat-house and a veranda, the abolition of quiet street-cars and trolley-buses (which means a distinctive violence regarding our atmosphere), disintegration of the former function of Zvezda, demolition of its music pavillion, destruction of the representative Kozlar house etc.

The details which make each city unique and typical, have vanished. The space, the expansion of which is dictated by different factors than a city-dweller would want, thus remains even emptier and made of concrete.

And within the frame of all this a man and a crowd move. Social sciences — and ethnology is one of them — could solve with their research work many a secret of the problematical city knot.

Damjan Ovsec

Gian Paolo Gri: ETHNOLOGICAL RESEARCH IN ITALY AFTER THE SECOND WORLD WAR (Resumé of a lecture given in Ljubljana on April 4, 1980)

First it is necessary to indicate the character and situation of folklore* research in Italy between the first and the second world war because its development and many later orientations can be explained as a reaction to the situation then.

At least three elements should be emphasized for the time between the two world wars: mass presence of local and amateur contributions (which now creates a problem when their application is concerned), a close relation between fascism and folklore (fascist exploitation of some aspects of folk culture) and solutions which are linked to the definition of "folk" (B. Croce and idealistic historicism: "folk" is a psychological category; researchers who referred to diffusionism and historical — geographical comparative methods: presence of reconstructions and variants; A. Gramsci: "folk" as a quality and particularity of oppressed classes).

After the second world war this pre-war continuity of folkloristic research remained present in the historical-philological orientation which was maintained on the official level as well.

Elements of dispersion and novelty are the consequences of changes in cultural and social arrangement: first, publishing companies were willing to publish other orientations than diffusionism as well; second, right after the war the "other Italy" was discovered: the South with its backwardness and peasant culture, the "southern problem". Between 1945 and 1955/60 the research turned towards the South; the researchers who favoured the ideas of Gramsci rejected "neutral" research work over political and social commitment.

Numerous conflicts arose because of this: chiefly the conflict between Marxian ethnology and diffusionism — but also the American cultural anthropology, and the conflict within the leftist culture itself, this being connected to the way subordinate cultures were treated: should they be saved and preserved or not?

The sixties marked a profound structural change in Italy (the leftists stopped hoping for a radical political solution, growth of industry, migration from rural areas, from the South to the North), the result of which was the shift of the research areas towards the North, the world of factories and cities. Syn-

chronous, structuralistic and functionalistic orientations started to spread parallel to the historical ones (idealistic historicism and Marxian historicism).

These years also mark — in the form of somewhat altered ideas by Gramsci and De Martini — a cautious revival of Italian historical tradition, a deliberate openness towards new orientations. This is the concept of A. M. Cirace, the theme of which comprises alterations, internal cultural differences and imbalances.

Next years are characterized by numerous discussions about this subject: from the severe demarcation of hegemonic and subordinate to more reflectional understanding which formed parallel to progress of concrete research and reconstructions of subordinate cultures (both past and present). This shift in Italian folkloristic research which devotes special attention to individual texts and documents referring to subordinate cultures in general and to individual concrete social groups in a subordinate position (social as well as cultural), has especially marked the separation between folklore and historical studies which are oriented towards ethnology and anthropology.

The problem the Italian folklorists are facing today is how to preserve this convergency — which has proved to be extremely useful and productive — and also find new areas for specific studies and research.

* Author uses the term folklore and its derivations to denote ethnology — this is in connection with the Italian terminology (Translator's note).

Vuk Stefanović Karadžić, *Crven ban. Erotske narodne pjesme (The Red Ban. Erotic Folk Poems.)*.* Published by Prosveta, Beograd 1980, 162 pages.

Kudilja i vreteno. *Erotske narodne pjesme (Distaff and Spindle. Erotic Folk Poems.)*** Arrangement and preface by Igor Mrduljaš. Published by Znanje, Zagreb 1980, 167 pages.

The share of eroticism is becoming increasingly evident in our everyday social and spiritual life. The notion has acquired several meanings which could be attributed to the versatility of our time. The platonic explanations of Eros are now replaced by Freudian philosophy of libido which has become one of the symbols of our civilization. Since there is a complete lack of value categories, it often equals eroticism with violent, impure, vulgar and similar categories. The causes of pornography could be found in this mixture as well, pornography being, of course, the opposite of eroticism. Individual and also mass artistic creation in this field had been and still is exceptionally rich. Therefore we can speak about erotic art and its individual varieties, such as poetry. This poetry often exceeds the borders of "that" which could still be tolerated by bourgeois hypocrisy. Until a few years ago we have been familiar only with translations of foreign erotic literature, but even those were somewhat limited. Therefore we are glad to welcome two domestic literary works which reveal a rich cultural heritage in this field as well.

Years ago the Serbian Academy of Sciences and Arts published its fifth book of folk poems collected by Vuk S. Karadžić and entitled "Special Poems and Dancing-Songs". But this book was accessible only to a small circle of readers. In 1980 a selection of these poems was published in a large edition under the title "Crven ban". These are erotic poems in which sexuality is manifested in its most natural form, devoid of limitations of decency and problematical shame. The collection is supplemented by a thorough commentary written by Blagoje Jastrebić and an alphabetical order of "dirty" words which was incorporated into "Srpski slovar" (Serbian Vocabulary) as early as 1818. In addition there is also a short vocabulary of lesser known archaic words and expressions used in the collection. Thus "Crven ban" reveals the most intimate elements of everyday life in the past.

Soon after "Crven ban" came out another collection of erotic folk poems entitled "Kudilja i vreteno" was published. It originated around 1880 and had been hidden in an old notebook in the form of a manuscript. It was found as a part of legacy by sheer coincidence and now it is finally presented to public in print. The author — or rather the person who collected and recorded these folk poems — remains unknown, but the collection is attributed to a Croatian politician, historian and writer Ivan Kukuljević Sakcinski (1816 — 1899). The collection comprises 143 erotic poems and like "Crven ban" represents a real novelty and additional knowledge about our folk poetry and life style as well. As far as form is concerned, the poems in the collection are real masterpieces, sung in a decasyllable and octosyllable. They abound in colorful metaphors, numerous witty variants and elements of sound humor.

The reasons for the late publication of both collections are, of course, deeper, social. We must be aware, for instance, that folk terminology for "sexual apparatus and activity" started to appear more freely in literature and other areas of public life and culture only during the last few years. It seems that Yugoslav film has come farthest in this field, but it also reached the point of vulgarity and cheapness rather quickly.

The sexual experience in both collections is simple and devoid of all metaphysics. It is interesting that the well known example of maidenly shyness is almost unknown in these poems. Where sexual life is concerned, we notice complete equality of woman and man on the level of complete sincerity and democracy. The language is juicy and alive, filled with colorful, different dialogues and humor and even flirts with absurd situations at times. The poems are also extremely full of emotions and might almost destructively affect rigid spiritual structures. But above all they are an important source of information and help us learn about sexual life style in the past.

Janez Bogataj

* also synonym for a chief of a horde or the male sexual organ

** also the symbols for male and female sexual organs

SLOVENSKO LJUDSKO IZROČILO. Pregled etnologije Slovencev. (Slovene Folk Tradition. Survey of Slovene Ethnology). Edited by Angelos Baš, designed by Cveto Jeraša, published by Cankarjeva založba in collaboration with the Institute for Slovene Ethnology, Slovene Academy for Sciences and Arts, Ljubljana 1980, 265 pages and 13 additional pages (267—278), color and black and white photographs, graphics.

Toward the end of 1980 a book came out which is very important for Slovene ethnology and indeed — the reasons for this will be discussed later — for the entire Slovene nation. The book is entitled *Slovene Folk Tradition* and subtitled *Survey of Slovene Ethnology*.

On one hand this book tries to summarize the principal previous knowledge about Slovene ethnology and present a condensed survey of previous ethnological research, but on the other hand it also tries to accomplish this in a popular way in order to reach all structures of readers. In short, the book is written in a professional manner, but is also popular because of its equipment and its written and pictorial material. Since it is a witness of Slovene folk culture (even in its broader concept), it should become a handbook, a textbook and a thesaurus which should be placed in a prominent place in most Slovene homes. The fact that the book has become a bestseller in only a short period of time proves that the previous statement was not exaggerated and pathetic.

It is necessary to know that two syntheses of Slovene ethnological research work have come out so far. The first, entitled *Slovene Ethnography (Narodopisje Slovencev)*, formed during the second world war. Its first volume (352 pages) came out in 1944, edited by Rajko Ložar. The longdelayed second volume was published in 1952, edited by Boris Orel and Ivan Grafenauer. Both volumes together have 619 pages and a few illustrations. The second synthesis of Slovene ethnology came out in 1960 under the title *Slovene Folk Culture* and was written by Vilko Novak (272 pages, ill.).

Both books are out of stock now and it is very difficult to get a copy of either one. Therefore we have not had an exhaustive survey of Slovene ethnology in the last twenty years, although numerous scientific works were written during this period. They had to be incorporated into the present synthesis together with the previous ethnological knowledge. The result of all this is the book *Slovene Folk Tradition*. The subtitle indicates that it is devised a little differently from the previous two books. Its goals are more moderate. Also, it is not as exhaustive as the *Slovene Ethnography* and has a broader concept which enables it to attract a wider circle of readers. A few things which might have interested ethnologists are omitted on purpose. Nevertheless, from the ethnological point of view it has gone further than one might conclude after reading this.

Most of the text is printed in a large-type print and deals with some general ethnological notions and subjects. The additional facts, printed in smaller print on the sides, will inform the reader about additional formulations of descriptions, some ethnological details, principal literature and sources, all of which further enhances the practical aspect of the book.

The text is supplemented by 164 photographs, many of which are in color and may occupy the whole page. Each chapter opens with a short poem, a saying or an excerpt which somehow refers to the contents of the chapter and is taken from the rich Slovene cultural heritage. The book is bound in cloth and has a color jacket. It is 21 centimeters wide and 28,5 centimeters high.

Before we introduce the authors and their work, several reasons for the contents of the book as it is should be explained.

As it is known, up to the second half of the fifties the Slovene ethnology has been theoretically and empirically a science about folk culture which primarily researched — and thought itself equal to — the peasant culture and the culture of kindred social classes as they were before the industrial revolution, and their later remnants. In the late fifties this situation started to change. Today the ethnological research includes the life-style and the cultural conditions of inhabitants of industrial towns and cities as well (the latter unfortunately not included in this book save for some brief outlines). Nevertheless, it has to be pointed out that the more recent research "overlooked" the peasant or folk culture (tradition) and its similar counterparts and centered on the life-style of all groups of people and in all periods of time. Thus the research shifted from isolated cultural elements to the relationship between a fixed cultural element and its cultural milieu in which it originated, or rather to its bearers. These ideas have been strongly emphasized during the last fifteen or twenty years, but understandably more in theory than in practice because there are not so many empirical research projects.

All this is mentioned because this book follows these ideas as well. The presence of theory about folk culture — which is confirmed with numerous research projects originating in a little more than one half of a century (and still has a strong influence) — is very visible in this book, but is justified by the fact that the book deals with the Slovene folk heritage from the past. Convergency with the present time is indicated by the new principles which wish to apply the modern Slovene ethnological ideas in practice. This places the book above the previous two and also indicates openness and orientation of Slovene ethnological science towards the problems of the present and the future — with a historical methodology, of course. On the other hand, this book calls the reader's attention to the so-called white spots in previous ethnological research. We can notice the problems which have been treated sufficiently, the ones which have been not and the ones which have not been treated so far. This partly corresponds to the length of individual chapters which show a different degree of knowledge according to the different degree of research work having been done in that particular field.

The origin of the book is rather particular and has a peculiar history. Years ago, the Soviet Academy of Sciences proposed to publish a book which would comprise the ethnology of Slavs in an encyclopaedical work entitled *The Ethnology of Slavs*. It would come out in three volumes (*Eastern, Western and Southern Slavs*). Yugoslavia is to contribute the research on ethnology of Southern Slavs together with Bulgaria. This task is supervised by the Interacademical Ethnological Committee in connection with individual academical ethnological institutes within the republics. In Slovenia, this task was entrusted to the Institute for Slovene Ethnology with the Slovene Academy for Sciences and Arts in Ljubljana. The editorship of the chapters concerning Slovenia was undertaken by Angelos Baš (in 1976) who should be given most credit for the publication of the present book since he was its editor as well. According to the guidelines of editorial staff, the ethnological synthesis of Yugoslav nations should reveal the precise position of research in this field. Each Yugoslav republic should prepare its own synthesis. Since the amount of Slovene research material greatly surpassed the original plan and since the time of the Russian publication — which calls for a shorter summary (in Russian and English) — is still remote, the editor suggested the publication of a special book. This decision proved to be an excellent one.

Baš invited 18 authors to take part in this project: Angelos Baš, Janez Bogataj, Ljudmila Bras, Emilijan Cevc, Tone Cevc, Majda Čeh, Slavko Kremenšek, Franc Križnar, Zmaga Kumer, Niko Kuret, Helena Ložar-Podlogar, Marija Makarovič, Vilko Novak, Mirko Ramovš, Mojca Ravnik, Ivan Sedej, Marija Stanonik and Sergij Vilfan.

They wrote the following chapters:

PREFACE (Angelos Baš), SCIENCE (Slavko Kremenšek), ECONOMY — Agriculture (Angelos Baš), Cattle-breeding (Vilko Novak), Gardening (Angelos Baš), Viticulture (Angelos Baš), Fruit-growing (Angelos Baš), Forestry (Angelos Baš), Gathering (Angelos Baš), Hunting and Fishing (Angelos Baš), Apiculture (Majda Čeh), Handcraft (Ljudmila Bras), Trade (Sergij Vilfan), TRAFFIC, TRANSPORTATION AND MEANS OF COMMUNICATION (Janez Bogataj), BUILDINGS (Tone Cevc), FOOD (Angelos Baš), COSTUME (Marija Makarovič, Angelos Baš), SOCIAL LIFE (Mojca Ravnik), LAW (Sergij Vilfan), CUSTOMS — Life Cycle Customs (Helena Ložar-Podlogar), Yearly of Calendar Year Customs (Niko Kuret), RELIGION (Niko Kuret), KNOWLEDGE (Niko Kuret), THEATRE (Niko Kuret), VERBAL LITERATURE (Marija Stanonik), MUSIC (Zmaga Kumer), DANCE (Mirko Ramovš), PLASTIC ART (Emilijan Cevc), MASS CREATIVITY DURING THE LIBERATION WAR — Poetry (Marija Stanonik), Music (Franc Križnar, Marija Stanonik), Plastic Art (Ivan Sedej), Festivities (Marija Stanonik). Chapter and picture index were prepared by Sinja Zemljič-Golob.

THE LANGUAGE OF COSTUME (At the exhibit entitled *The Language of Slovene Peasant Costume in the Slovene Ethnographic Museum in Ljubljana**)

In a pleasant atmosphere the third exhibit dedicated to the costume of Slovene peasants opened in the Slovene Ethnographic Museum on February 6. It has been the third in the last fifteen years because the knowledge about this subject grew so extensive — because of many years of research done by dr. Marija Makarovič and other Slovene ethnologists — that a new presentation became possible, possible in the sense of the ethnological as well as museological interpretation of the collected material.

The ethnological interpretation deals with an explanation which is a result of two factors; first, of the communicativeness of different material which can not be treated apart from the context of life-style, and second, of the contemporary research of culture as a functional communication system in which every cultural phenomenon or element has a special sign (signal), the emphasis of which is on its informative value. This informative value goes beyond the primary meaning of function (i. e. the protective function of costume) of a certain phenomenon. It acquires different informative values in everyday life, in the surroundings where it begins to have its own special life. This life is closely connected to people, to their activities and their values.

These ideas are not new; they emerged during the time of the so-called Prague structuralism when semiology — or rather semiotics — originated. Through the ethnological research of Peter Bogatyrev about the functions of costume in Moravia the philological knowledge started to pass on to a wider area of culture.

The dynamical scheme of polyfunction of costume — or better clothing culture — has been confirmed. In our country it is possible to follow this theoretical point of view from the 19th century on because there are enough material, pictorial and written resources then (this is much harder to do for earlier periods of time which makes the results less systematical and incomplete). Thus it is possible to recognize the Slovene peasant costume through its informative values: clothing reveals social relations among people (sexual or professional relations, age relations, economically and socially distinctive function of costume) and their appartenance to a certain place, country, nation or religion, its practical value (the protective and occasional function) and also the aesthetical value which the carriers have or cultivate (taste). This latter is a special value and to a certain group it often becomes a guideline for a certain type of behaviour which is manifested in a specific common feature (also certain regulations, different kinds of fashion) and is always a sign of integrity of man's material, social and spiritual existence.

The survey of Slovene peasant clothing culture from about the middle of the 19th century on also reveals its temporal or developmental dimension which indicates the variability of economical as well as social conditions.

The exhibit consistently follows the ethnological concept and with the help of the setting of dolls, rich pictorial material and commentary restores to life the loquacious message of the exhibited costumes which can really be termed Slovene because of their provincial, social, occasional and common features which condition the formal and functional diversity. And when we think of the phenomenon which is termed "the Slovene peasant costume", this exhibit greatly contributes to the deeper consideration of exploitation of certain phenomena of our cultural heritage in the present time which — however unintentionally — distort and impoverish its real image.

Beside being optically charming and lucid, the exhibit is communicative, instructive and precious for every visitor, but above all it corrects the myth about the antiqueness, uniqueness and misunderstanding of folklore which often happens at an exhibit where aesthetical criteria prevail. This exhibit avoided this by exhibiting different costumes as well as different pictorial material and texts. We should also mention the attractive and informative catalogue** which contains all the necessary information.

The concept of the exhibit corrects the already obsolete and professionally untenable place of costume within the province of material culture in the classical ethnological system. It introduces the costume as a phenomenon which acquires its real informative value dealing with the connection of man with various objects around him only through intermixing of other phenomena which define a certain life-style and can be interpreted only through a complete survey of ethnological field of research.

* Exhibit: *The Language of Slovene Peasant Costume* (from February 6 to May 31, 1981)

Author: dr. Marija Makarovič

Restoration and dressing of dolls: Ana Perko

Design: Marjan Loboda

Technical realization: Albin Romih, Janez Černe

Photographs: Archives of the Slovene Ethnographical Museum, made by Foto Nučič

** Catalogue: *The Language of Slovene Peasant Costume*

Written by: dr. Marija Makarovič

Lectured by: Štefan Kališnik

Editor: dr. Boris Kuhar

Design: Marjan Loboda

Issued and published by: Slovene Ethnographic Museum

Circulation: 600 copies

Ingrid Slavec

SLOVENE FOLK MUSIC THE RESIA VALLEY (Folk Group 'Val Resia')

A short time ago two records came out (independantly from the *Original Slovene Folk Music* series) which represent Slovene folk music in the Resia valley, Italy.

Resia (Valle di Resia in Italian) is a valley in Friuli-Venezia Giulia along the Resia brook which is a tributary of the Bela river. There are the Muzei mountains (1860 meters) to the south and the Kanin highlands (Kanin 2585 meters) to the North. Cattle breeding is the most important part of economy here, but immigration is strong since the Resian economy is rather passive. In this valley one of the most archaic Slovene dialects is spoken, a dialect which has even developed some original features. The center of Resia is the town of Ravenca (Prato di Resia in Italian). A few years ago this country was struck by a heavy earthquake which made the life of the Slovene minority here even harder.

High mountain ranges in the West and an enclosed valley have protected and preserved the Resian folk culture up to this day. The Resian folk tradition, which originated many centuries ago, has preserved archaisms rarely found elsewhere in Europe. The folk-tales, which the Resians free imagination continuously adapts to the present day circumstances, are rooted in the oldest European myths.

In the Resian music — in songs and dances — the old not-tempered scale is preserved. They sing and play only a single melody accompanied by a medieval bourdon. The violin is still the central instrument here; elsewhere it has been discarded in favour of more modern instruments. With it the Resians imitate the sound of bagpipes which means that two or three hundred years ago the bagpipes were used here. To achieve a bagpipe — like sound the violin has been tuned to a higher pitch through lowering of its bridge. The sound is thus sharper and more easily heard by the dancers outside in the square. Violin is called the *cýtira* and the violinist *cýtiraš* or

cytiravec. The player plays the instrument sitting down and beats the rhythm by stamping his foot. They cannot read music and hundreds of tunes are handed down from father to son through playing. The *cytiravec* is accompanied by a *bůnkula* (*brůnkula*, *valika cýtira*, *bas*) which is an adapted cello or a small three-string contrabass. The musician plays the *bourdon* on the open strings only using a contrabass bow which may be done by anybody, even a child, which is not the case with the *cýtira* player.

Dance music is based on a rhythmic unit of 3/8 and may have shorter, longer, symmetrical or asymmetrical periods. The melodic extent can be confined to a fifth and usually does not exceed an octave. The *cytiravec* first performs the motive on the highest or on the two highest strings (*na ténko*, in a "thin" tone); when the theme is over, he repeats it on the subdominant (*na túlsto*, in a "fat" tone). The theme is repeated a number of times in the two tonalities, then the piece ends with a coda played in a "thin" tone and a bowing on an open string or with a glissando on the higher string; with this sound the Resian players imitate the final emptying of a bagpipe.

Dances are archaic as well as music. Resians still dance the medieval *contre-danse* and continuously enrich it through their inexhaustible imagination.

During the feast of the Assumption of Virgin Mary (*šmárna miša*, August 15) and Carnival the village taverns and squares overflow with song and dance. The same thing happens on other festive occasions like weddings (*ženitke*) and Resian immigrant gatherings. The first report of a performance by Resian players and dancers outside the home boundaries dates back to the year 1838, when they took part in the festivities celebrating emperor Ferdinand's visit to the city of Udine.

Some tunes are very old (the ones having the archaic 15/8 rhythm, for instance), some are more recent, composed between the World War I and World War II, and some were composed only a short time ago — for instance the one composed by a member of the folk group "Val Resia" (*Gruppo folkloristico Val Resia* in Italian) who plays and sings on the record entitled "The Resia Valley". This record will be reviewed now.

The members of the folk group "Val Resia" are: Silvio Bottolo-Pala, Elio Micceli-Klit, Berto di Leonardo-Vysák (the *cýtira* players), Alberto Compassi-Pik (*bůnkula*) and the leader of the group Luigi Paletti-Bertul. There are fourteen songs on the record, three of which are linked to a written text; the rest are instrumental. The duration of both sides is 40,47 minutes. The longest song lasts for 4,12 minutes (vocal), the shortest 2,03 minutes (instrumental).

The titles of the tunes denote the villages (*Osojani*, *Solbica*, *Lipovac*), small places (*Zagata*, *Lipje*, *Bânt*,.....), occasions (*Dô po štiglah* — "going down the stairs", a wedding tune), old-time *cýtira* players, real people or animals. *Ta pustaua* is a Carnival song.

Few tunes are merely instrumental, but they prevail on this record purposely. Vocal songs are recorded on another album.

The record is designed as a double album. The right side of the inside jacket has printed music and text of the three vocal songs. The left side carries a commentary in Slovene, Italian and English, written by Pavle Merkû from Trieste.

The record was recorded in Ljubljana by Helidon.

Technical data:

The Resia Valley, Folk Group "Val Resia". Published by Obzorja Maribor / Tržaški tisk D. D. Trst Publishing Company. Editor — Drago Simončič, Music Editor and Producer — Vilko Ovsenik, Sound Engineer — Sergej Dolenc, Design — Tadej Tozon, Printed by Ljudska pravica Printing Company, Ljubljana, Slovenia. Made in Yugoslavia, 1980. Helidon FLP 03-006

Damjan Ovssec

THE BOYS FROM NADIŽA (Friuli — Venezia Giulia, Sung by "The Boys from Nadiža")

The second record reviewed here comprises nineteen folk songs from a country which lies south of Resia (northeastern Italy) where a strong Slovene minority is concentrated. This country is Friuli-Venezia Giulia (60.000 Slovenes in 1918). Most of the Slovenes live in the valley of the Nadiža river (*Natisone* in Italian) around the towns of Čedad and St. Peter Slovenov. "The Boys from Nadiža" — although they have already grown into men — come from here as well. There are nine of them: Bépo Chiabudini (*Čabudin iz Šliglih*), Gino Cerniola (*Flikôzu iz Krása*), Graziano Crucil (*Bargoliču iz Loga*), Pavel Cont (*Kontu iz Šliglih*), Bépo Matelig (*Maléušu s Pet-jaga*), Toni Clavora (*Šuôštarju iz Bijačih*), Žuan Gubana (*Tinčarju iz Šliglih*), Bepo Gubana (*Tinčarju iz Šliglih*) and Marjan Gubana (*Šuôš iz Šliglih*).

So far this is the only group which consciously cultivates domestic folk songs. Its members started to sing some twelve or fifteen years ago, during the time when folk songs were still sung, but were already slowly disappearing. The reasons for their disappearance were a very strong migration, the construction of new highways which immediately cut off the previous isolation of the Nadiža valley, the appearance of television etc. All these have entirely changed the social structure and the life style of the valley.

In his report Pavle merku says that "a mere decade ago folk songs were still sung beneath a lime tree where young and older men used to gather, in a village tavern next to a glass of marvan and cividin (home-made wine which disappeared together with folk songs), under sweetheart's window, during work and holidays all through the liturgical year on suitable occasions created by the peasant life-style.

After these songs completely died away in their genuine surroundings, "The Boys from Nadiža" became the sole carriers of folk tradition of their ancestors. They try to preserve the originality and therefore reject written music, musical arrangements and eventual "cultural manipulations". This is why they sing the same bachelor songs which were sung from time immemorial.

"The Boys from Nadiža" have different occupations: they are farmers, workers, teachers, one of them is a bank accountant, another a tavern owner. They get together several times a week and sing according to verbal tradition. Often they check the melodies and texts with the natives who still remember the original songs.

They sing at village entertainments, oject (wedding) and folklore festivals all through the Friuli region. Their songs are love songs, New Year songs, Christmas carols, wedding songs, children's songs, wine and drinking songs and others.

The record is a double album. The inside jacket (second side) brings a commentary written by Pavle Merkû in Slovene, Italian and English; the third side carries the song titles and names of singers. Unfortunately the record does not bring the texts of the songs.

The duration of both sides is 41,87 minutes. The longest song lasts for 4,32 minutes, the shortest 0,30 minutes.

Technical data:

THE BOYS FROM NADIŽA, The Boys from Nadiža. Published by Obzorja Maribor / Tržaški tisk D. D. Publishing Company. Editor — Drago Simončič, Music Director and Producer — Vilko Ovsenik, Sound Engineer — Sergej Dolenc, Design — Tadej Tozon, Printed by Ljudska pravica Printing Company, Ljubljana, Slovenia. Made in Yugoslavia, 1980. Helidon FLP 03-007.

Damjan Ovssec

ROMI V BELI KRAJINI

Opomba uredništva

Objavljamo komentar seminarske naloge Barbare Fux z naslovom "Romi v občini Metlika", Ljubljana 1979. Sodimo, da avtorično razmišljanje prispeva k reševanju vprašanj, povezanih z življenjem Romov v posameznih predelih Slovenije. Obenem pa pokaže tudi na vlogo etnologije v teh prizadevanjih.

KOMENTAR

Po vseh naseljih Romi trdijo, da ne bi več potovali s šotorom, tako kot so nekoč — brez stalnega bivališča. Vendar je navada seljenja prisotna pri vseh družinah, razen na Dobravcih in Metliki pri Milanu. Vse družine, oziroma družinski člani pa se nenehno obiskujejo in ostanejo pri sorodnikih več tednov, celo mesecev. S seboj na najdaljši obisk nesejo vse osebne stvari in hrano. Tako sem srečala veliko Romov iz Kanižarice pri Tudijskih, Zofkina hčerka Vera z otrokom ostane po nekaj mesecev pri starših, potem odide k moževim staršem ali pa nazaj v Kanižarico, kjer je stalno prijavljena. Taka medsebojna daljša obiskovanja so navadno pozimi, ker se takrat precej dolgočasijo. Poleti skupaj potujejo po vseh nabiralnih terenih. Njihova naselja so v glavnem prazna, razen tista, katerih lastniki so v rednem delovnem razmerju. Zapuščanje delovnih mest v OZD v poletni sezoni pri Romih ni redkost. Vendar je zadnje dve leti po statističnih podatkih osip nekoliko manjši.

Med seboj so tesno povezani. Vsa naselja so v daljni ali bližnji sorodstveni zvezi, veliko se obiskujejo, pa tudi pomagajo si..., predvsem v trgovanju, za katerega vem, da obstaja, a bi ga težko dokazala. Priljubljena je preprodaja avtomobilskih delov, nabojev in tudi orožja. Vendar gre največ za medsebojno "trgovsko pomoč". Pri takih trgovskih pogostih pride zaradi nečistih poslov do medsebojnih obračunov.

Romi so poleti prisotni na vseh gasilskih veseljah, partizanskih zborovanjih, lovskih veseljah in vseh mogočih žegnanjih. Navadno netijo svoj ogenj in so celota zase. Plešejo zelo radi pa tudi pojo. V glavnem so povsod tam, kjer se kaj dogaja.

26. februarja letos sva z Božotom Flajšmanom fotografirala Rome iz vasi Coklovca, ki so našemljeni hodili po okoliških vaseh in prosili za denar.

Praznujejo vse praznike, saj so domačini vraževerni in ob novem letu ter drugih praznikov še vedno velja, da Rom na hišnem pragu prinaša srečo.

Nagel razvoj tehnologije, potrošništva je Rome prisilil spremeniti življenjski stil. Ob tem ko sta se znanost in tehnika razvijala, je družba, tudi naša socialistična samoupravna nekako odrinila problem Romov, čeprav je mnogo njihovih stvari zakonsko urejenih. Romi, razen posameznikov, se niso vključili v samoupravno družbeno skupnost. To lahko razumemo tudi z njihovo drugačno motivacijo. Samoupravna skupnost temelji na delu in razvijanju delovnih interesov, za skupno družbeno prireditve, kar ni tradicija Romov.

Slabe razmere, v katerih živijo danes, lahko primerjam s predvojnimi razmerami delavcev, ki so delali za mezdo in višek vrednosti. Ta je omogočil bohotno rast kapitalističnega razreda — lastnika proizvodnih sredstev. Revolucija delavskega razreda ni pripomogla k izboljšanju življenjskega standarda Romov, ko je predala proizvodna sredstva neposrednemu proizvajalcu, tako kot celotna delitev OD in viška vrednosti. To pa zato ne, ker Romi v svojem načinu življenja niso bili vezani na delo in mezdo, od katere bi živeli. Stoletja so bili navajeni na nomadsko življenje, priložnostna dela in pridobivanje osnovnih življenjskih sredstev na tak ali drugačen način. Tudi ideologija delavskega razreda — samoupravljajcev — ne more čez noč spremeniti ideologije in miselnosti njihovega starega življenjskega stila, toliko kot krščanstvo. Romi so danes v glavnem stacionirani in

se selijo samo še po pokrajinah.

Leta 1972 so Romi na Gaugen hribu (Križevska vas) še lahko živeli v šotorih in zimovali v barakah. Preživljali so se s priložnostnimi deli, ki so jim dajala določeno fizično in psihično svobodo. Občina Metlika je v tistih letih namenila zemljo na Gaugen hribu romskemu naselju. Napeljali naj bi celo elektriko in vodovod... Takrat je Marica (Marija, rojena 1912 iz Kanižarice, mati Janeza iz Gradaca in Olge iz Dobravic) nasprotovala stalnemu naseljevanju Romov, češ da bo tako romsko življenje popolnoma izginilo. Vendar so takrat še lahko živeli tako, bili so drobilci kamenja, skrbeli so za ceste, danes imamo povsod cestna podjetja in potrebne stroje. Romi pravijo, da so ceste bile bolj vzdrževane, dokler so to delo opravljali oni. Vendar je to že stvar našega gospodarjenja. Kovači, ki so v povojnih letih še delali v svoji obrti, so hodili od hiše do hiše, popravljali poljska orodja, podkovali konje in drugo. Zdaj so kmetije v glavnem opremljene z mehanizacijo. Romi pa so ostali na Gaugen hribu, brez rednega priložnostnega dela. Predvideno naselje na Gaugen hribu je ostalo brez električne napeljava, kakor tudi vodovoda, zato so se kasneje Romi naselili na omenjenih naseljih. Po vseh naseljih je vsaj en družinski član zaposlen. Drugi pa so ali družinski zavarovanci z naslova njegove OZD ali pa socialnega skrbstva.

Romi so v združevanju dela v OZD poseben pojav. Zaradi družbenega ustroja in razvoja so prisiljeni delati, oziroma skleniti redno delovno razmerje za nedoločen čas, kajti manualnih priložnostnih del je vse manj. Pri zaposlovanju je pogoj kvalifikacija. Romi je navadno nimajo, imajo le nekaj razredov osnovne šole pa tudi odstotek pismenosti je še vedno nizek. Del odgovornosti gre pripisati izobraževalnim inštitucijam, pa tudi denarne kazni za nepošiljanje otrok v šolo in druge sankcije niso učinkovite. Verjetno bo potrebno oblikovati psiho-pedagoški pristop s posebnim poudarkom na koristni, ki izhajajo iz izobraževanja, predvsem s potrpežljivim prigovarjanjem, dokazovanjem, s spodbudo in pohvalo tam, kjer pokažejo najmanjši interes ali napredek. Otroci se pritožujejo, da jih drugi zasmehujejo in zaničujejo... in kdo hodi rad tja, kjer je deležen posmehovanja in posmeha?

Ana Hudorovac dovoli svojim otrokom izostanek, ki je včasih daljši zaradi obleke, ki ali ni primerna, ali pa je umazana... in otrok, ki želi biti enak svojim sošolcem po urejenosti, lastniki raznih drobnih stvari, od lepih svinčnikov, do nalivnih peres in zvezkov iz Italije... Sprašujem se, ali ni potrošniška tekma staršev, ki jo kažejo njihovi otroci, prizadela še marsikaterega otroka materialno šibkejše stoječih staršev?

Kako je z OD, ki ga dobi ob koncu meseca? Navadno ga razdelijo in porabijo že v prvih dneh. Tu zopet nastopa problem vzgoje in izobraževanja: odnos do denarja kot plačilnega sredstva, ki zagotavlja socialno varnost, prispeva k družbenemu ugledu jim je neznanka. Še včeraj so se preživljali iz rok v usta, otroci ceste, malih, velikih prevar ter čustvenih laži. Od njih ni mogoče pričakovati, da bo ob prvem zasluženem denarju v OZD zavrgel vso tradicijo preteklosti. Nihče ni storil za te ljudi več kot to, da jim je omogočil zaposlitev.

Boris iz Križevske vasi pravi, da s svojim OD 3.000 din ne shaja do konca meseca, zato je vseeno če ves mesec po malem stradajo ali pa če vsaj dva tedna v mesecu pošteno jedo in potem malo bolj stradajo.

Romi so po naravi občutljivi, ne prenesejo psovovanja in nadiranja, česar so deležni v veliki meri, ko se po 15. dneh pojavijo na občini v oddelku za socialno skrbstvo, ker so porabili osebni dohodek, ga tako ali drugače zapravili z vsemi družinskimi člani. Ob težavah dobijo le grob poduk o zapravljenosti in drugih znanih napakah. Pri Romih (večini) še danes velja, da je tisti, ki razdeli čimveč v naselju tudi najbolj spoštovan. Povsem razumljivo je, da Romom socialno skrbstvo ne more preskrbeti rente v taki višini sredstev, da bi lahko "spodobno" živeli... Svojega načina življenja nadaljevati ne morejo, spričo industrializacije in vse manjšega življenjskega

prostora. Vprašanje je, ali si ga sploh žele nadaljevati...? Večina mi je zatrnila, da se selili po vsem svetu pod šotorom ne bi več.

Romi, ki so v rednem delovnem razmerju nekaj let, so jim delovne navade že precej prišle v navado, prav tako sodoben način življenja in racionalna delitev OD na ves mesec. Navade prevzemajo od svojih sodelavcev. Sledi medsebojno tekmovanje v pridobivanju materialnih dobrin, enačiti se s sodelavci "civilni", jim postane cilj! Tako na primer ima Tomaž Hudorovac iz Križevske vasi in gospodinjstvo pri Tudijskih pralni stroj, medtem ko vodovodne napeljave ni ne pri enih, ne pri drugih. Seveda ne gre zgolj za medsebojno tekmovanje v pridobitvah in neracionalno gospodarjenje, čeprav vedo, da vodovoda še najmanj dve leti ne bodo imeli. Gre tudi za ocenjevanje uporabne vrednosti pralnega stroja. Tak nakup je še vedno racionalnejši, kot na primer nakup gospodinje v Kanižarici z nekaj mesečnim otrokom, ki si je kupila s posojilom svoje OZD sušilec za lase, gramofon ter TV sprejemnik, medtem ko stanujejo v leseni baraki 3 x 3 metre na kvadrat brez posode (skoraj) za gospodinjstvo in brez najosnovnejših oblačil za otroka.

Romantično življenje vagabundov z goslimi, ki so hodili po hišah in vraževernim nosili srečo, je izpodrinjeno v preteklost. Vloga, ki so jo Romi imeli, spreminja svojo obliko. Danes ni več cirkusov in potujočih gledališč in kdo ima še čas spričo naglice, v kateri živimo, gledati cigana medvedarja, kako medved pleše in skače na cesti...? Ob tem pa se mora nad skakanjem medveda tako navdušiti, da vrže v klobuk ali počen lonec novič, ki naj preživlja cigana z njegovo družino vred. Tudi mešetarjenje s konji je vse redkejše. Vse bolj postaja aktualno mešetarjenje z avtomobilskimi deli.

Romi danes životarijo po vsem področju, seveda tisti, ki se niso tako imenovano SOCIALIZIRALI. Torej je vključevanje Romov v družbene samoupravne odnose neizbežno. Sem proti poslovenjanju Romov ali drugačnem prisilnem posegu, ki bi vodil v stapljanje enega etnosa z drugim, kar se dogaja samo po sebi kot posledica razvoja družbenoekonomskih odnosov.

Primer dveh zaposlenih žensk Olge Hudorovac iz Kamnoloma v Gradacu in Milene Hudorovac iz Križevske vasi kaže na večjo urejenost, tako v oblačenju kot tudi v gospodinjstvu — od rednih kuhanih obrokov, do urejanja obleke, čiščenja stanovanja in okolice hiše. Veliko gospodinjstva dela in obveznosti so prevzele od svojih sodelavk v OZD. Neprimerno bolj sta poučeni o gospodarjenju in gospodinjstvu na sploh, kot pa nezaposlene romske gospodinje.

Obisk v zimskem času po naseljih in posameznih domovih to razliko lepo pokaže. Vsem nezaposlenim je dolgčas, tožijo, da zimske ure tako počasi tečejo, da v glavnem samo kurijo, posedajo ob "gašperjih", kadijo cigarete in gledajo v zrak. Okolice pa razmetana, oblačila umazana... in še marsikaj bi lahko naštevala. Po hišah bi torej ne zmanjkalo opravil, ko bi le bili pravilno poučeni. Slabim pogojem botruje predvsem praktično neznanje manjših opravil. Vsi vemo, da je možno znanje in iznajdljivost ter delovne navade pridobiti.

Romi nimajo delovnih navad in se redno zaposlujejo šele v zadnjih letih. Trdim, da bi občina lahko zmetala kupe denarja v ta zanemarjena naselja, pa bi bistvenega uspeha niti ne dosegla. Iz naselja bi se odcepili le posamezniki, kot so že primeri, pač tisti, ki imajo voljo.

Socialni delavec, ki se ukvarja z vprašanjem Romov na katerikoli geografskem področju, bi moral poznati etnične značilnosti, duhovno in materialno kulturo Romov. V zavesti bi moral imeti vse moralno-politične kvalitete in ne le na papirju ali v različnih knjižicah — priložnostih. S temeljitim poznavanjem romskega življenjskega stila, s polno mero odgovornosti za delo, ki ga je prevzel oziroma za katero odgovarja, bi bilo mogoče pričakovati uspehe. Romi so v glavnem prepuščeni simpatijam in socialnim čutom delavca socialnega skrbstva... Pri reševanju takega dela bi bilo potrebno več ljudi z različnimi izobrazbenimi profili, predvsem pa z

visokim strokovnim znanjem. V načinu dela je potrebno poudarjati terensko delo, obiske po domovih in nepretrgan stik z ljudmi in čim manj komunikacij v uradu preko pisalne mize.

Intenzivno delo z romskimi gospodinjami, svetovanje in poučevanje o gospodinjstvih opravilih, kako ekonomično porabiti kupljeni živež, prati oblačila, nasveti o osebni higieni, nenehno poudarjanje pomembnosti izobraževanja njihovih otrok. Poučevanje ročnega dela, da je strgano obleko moč zakrpati in ne zavreči... in še kup drobnih praktičnih znanj, ki navadno veliko pripomorejo k izboljšanju življenja samega, kot tudi materialne ravni. Vse to bi bistveno pripomoglo k stacioniranemu načinu življenja Romov, v katerem se ne znajdejo. Ne smemo pozabiti, da je bilo nomadstvo edini način življenja, ki so ga znali živeti — kateremu so bili kos.

Ženska, ki ni zaposlena, je dobila vlogo gospodinje, ki se ne seli. Prejšnje življenje je bilo vezano na šotor, preskrbe prehrane s prosjačenjem ter seljenja iz kraja v kraj, kar ji je dajalo povsem drugačno funkcijo.

Gospodinjstvo delo zna opravljati tako zaposlena kot nezaposlena ženska, toliko kolikor obsega pripravljane obrokov, postiljanje in skrb za otroke. Namreč na otroke so Romi vsi čustveno zelo navezani in bi verjetno komparativna statistika prikazala manjši odstotek emocionalno zanemarjenih otrok pri Romih kot pa pri domačinih.

Sem proti samaritansko - humanem darovanju denarja in drugih stvari. Takšno ravnanje ne spodbuja k delu in delovnim navadam, z njim dosežemo popolnoma nasproten učinek. Gre za nepremišljeno ravnanje, ki navaja človeka k brezdelju in ga vodi k nezakonitim dejanjem, saj ga neposredno uči, da se do zaželenih materialnih dobrin lahko pride mimo dela in plačila za opravljeno delo. Nesprejemljiv je sklep v delitvi zemlje, ki imajo obliko rezervata z električno in vodovodno napeljavo ter primernimi bivališči.

Kljub boljšim, ali celo dobrim stanovanjskim razmeram so socialno diferencirani in neposredno izključeni iz celotnega družbenega sistema. Ob takšni rešitvi lahko pričakujemo, da se bo njihova etnična značilnost verjetno ohranila in utrdila kot posledica obrambnih mehanizmov.

Nasprotujem tudi vsakemu nasilnemu posegu katekole inštitucije v njihovo kulturo in življenje. Saj jih je že neizbežnost spremembe življenjskega stila potisnila v mrtvi kot životarjenja po hišah in barakah, njihovem načinu življenja tako tujeja elementa.

Staro se pozablja in na kulturnem prežitku graditi romsko skupnost pomeni nazadovanje — konzervatizem. O novem jih je potrebno poučiti. Hkrati pa dopustiti, da si prilagodijo novo tako, da bo zanje sprejemljivo, z možnostjo ohranitve elementov njihove etnične značilnosti.

Predvsem bi morale odgovorne inštitucije bolj odzivno reagirati na prošnje Romov, ki so včasih predmet zaradi predmeta — da so.

Na primer na Svržakah, kjer se sami ponujajo za izkop vodovodnega jarka. Če bi jim bil ta res toliko potreben, bi jarek že izkopali, vsaj na svoji parceli, in potem prosili vodovodno skupnost ter občino za pomoč. Res pa je, ko bi občina reagirala na take izjave, jih jemala resno, bi jih končno tudi pripravila, da si jarek izkopljejo in jim pri tem pomagala s sredstvi. Šele po takih poizkusih bi se utemeljeno lahko razpravljalo na sestankih o romskem vprašanju o njihovi delavnosti, vzrokih kriminala, alkoholizma in podobno. Saj so v takih življenjskih pogojih prisiljeni skreniti na stranpoti.

V Doljnih Dobravah se Romi že dve leti ponujajo za izkop jam za električne drogeve, ki bi jih tudi sami plačali. Prošijo le za pomoč pri priključitvi in strokovno pomoč za napeljavo električnega toka...

Nemalokrat sem slišala modrovati domačine, kako bi bilo Rome potrebno vse pozapreti in uničiti naselja, saj so nekoristni, lažejo in kradejo povsod, kjer le morejo, vendar taka gostilniška modrovanja lahko slišimo tudi v uradnih in strokovnih krogih in drugi formulaciji. Mar se ni nihče vprašal, čemu laži in kraja ter ves stopnjujoči

kriminal...? Nekaj bi lahko pripisali tradiciji nomadskega življenja, za vse druge vzroke pa bi lahko vprašali kriminaliste, ki se ukvarjajo s sociologijo in psihologijo kriminala. V glavnem tičijo vzroki v socialnih spremembah in neurejenih materialnih pogojih. Vzroki in nagnjenja k negativnim družbenim elementom so prisotni v ekstremnem socialnem položaju posameznika ali skupine. Mar jih družbeni sistemi niso prisiljevali k laži skozi stoletja zato, da bi se ohranili, včasih le golo življenje. Stoletja zatirani in zaničevani so razvili obrambne mehanizme, ki so bili toliko učinkoviti, da jih ohranjajo do danes. Laž ni dedna lastnost, s tako trditvijo zabredemo v pojmovanje, značilno za 19. stoletje in srednji vek. Formacija človeka je odvisna od okolja, v katerem živi, in seveda od tega, kaj mu to okolje tudi nudi.

Do tujcev se še vedno nezaupljivi, tudi daljše poznanstvo nezaupanja ne izbriše. Nenehno so na preži, kdaj jih bo ta tujec prizadel, izdal, osmešil ali izigral. Pogosto je popolnoma opravičeno tako ravnanje.

Številne obljube, ki navadno ostajajo le venček cvetočih besed in zaupanja v ljudi in družbene skupnosti, pač ne more utrditi. Povzročajo pa neizpolnjene obljube, nezadovoljstvo in mržnjo. Končno bi odgovorni morali vedeti, da je pri Romih obljuba zakon. Ta ni časovno določen, vendar je potrebno vse obljube izpolnjevati, kar tudi pomeni biti dosleden v govorjenju in dejanju.

Primer:

Število družin, ki se naseljujejo v kamnolomu v Gradacu, postopoma raste. V lanskem letu so tu stanovale štiri družine — letos jih je šest. Živijo v najbolj neprimernih pogojih od vseh drugih in so hkrati problem za okolico, število nezakonitih dejanj raste. Slišijo se govornice, da bi jih morali razseliti, oziroma preseliti drugam in izboljšati stanovanjske razmere.

V občini Metlika sem dne 26. 2. 1979 prosila referenta za gradbeništvo in urbanizacijo za pojasnilo sklepa št. 3 — ksrjanski zapisnik 25. seje zbornega dela in družbeno-političnega zbora in 24. seje zbornega krajevnih skupnosti Skupščine občine Metlika 7. 11. 1977.

Citat:

Skupščina priporoča KS oziroma oddelku za gospodarstvo in finance, da poiščejo možne lokacije za izgradnjo stanovanjskih hiš in infrastrukture za romska naselja — citat končan.

Torej območja — parcele, kjer so naseljeni, ostanejo nespremenjena v Gradacu v kamnolomu in eventualno na Svržakih. Na vprašanje, kako so sklep iz leta 1977 reševali oziroma realizirali, mi je referent povedal, da, v kolikor bo problem postal bolj pereč, bo Romom iz Gradaca potrebno poiskati vsaj dve lokaciji — kajti možnost izbire mora biti...

Ali z drugimi besedami, dokler Romi ne opozorijo nase in na svoje nemogoče življenjske pogoje s kakšnim hujšim kaznivim dejanjem, lahko ostanejo v drugem planu, sicer pa so na občini pripravljani.

Rome na Svržakih pa naj bi selili, v kolikor se bo tu nova gradnja širila v smer, kjer so naseljeni. S citiranjem št. parcele in imenom lastnika mi je bilo zagotovljeno, da se gradnja najbrž ne bo širila proti njihovi parceli. Tudi o tem, da je Ana s pomočjo socialnega skrbstva zgradila zidano dvoprostorno hišo..., niso nič vedeli.

V kamnolomu počasi že nastaja zelo žgoč problem, nezadovoljstvo Romov raste iz dneva v dan, LD Gradac jih obtožuje krivega lova, Janezova hiša stoji le delno na parceli SLP, postavila jo je OZD Beti, mimo občine, službe za socialni skrbstvo in referenta za gradbeništvo in urbanizacijo. Mejaš parcele pa se uradno še ni pritožil, a negoduje...

Janez je nezadovoljen in negativno uperjen proti občini, Romi iz naselja pa so vsi pod njegovim vplivom, saj ima 6 razredov osnovne šole in velja za pametnega.

Pri mojem zadnjem obisku, 26. 2. 1979, v kamnolomu v Gradacu, so zahtevali novinarje iz Ljubljane, ki naj bi poslikali naselje in razmere v katerih živijo. Janeza sem komaj preglasila, saj je kričal in pretil, da bodo vsi iz

naselja šli na občino protestirat. Socialno delavko so psovali in trdili, da jim samo obljubila, v naselje pa je v lanskem in letošnjem letu ni bilo. Podobne pripombe sem slišala tudi v drugih naseljih.

Kljub pretiravanju pa se lahko po starem izreku "brez dima ni ognja" upravičeno vprašam, ali je bilo storjeno res vse, kar bi se storiti dalo s strani socialnega skrbstva?

Občinski referati so slabo informirani o dejanskem stanju problematike Romov na občini. Iz republiškega sklada za socialno pomoč so v letošnjem letu dobili 12.000 dinarjev. Kako bodo ta denar uporabili, so razpravljali na seji v novembru 1978, zapisnika do danes, 26. 2. 1979, niso dokumentirali. Tako mi je povedal sekretar občine Metlika. Prosila sem tudi za dokumentacijo, ki zadeva reševanje problema Romov v letu 1978 — aktov preprosto ni. (Obstaja le diplomatska naloga Jožice Golubič 77/78 februar — podatki so statistični in veljajo za leto 1977 do februarja 1978).

Nemalokrat se Rome na oddelku socialnega skrbstva odpravi za zagotovitvijo, da bodo vse prošnje uredili, ker so pač nadležni, ali pa so zadolženi enostavno nerazpoloženi za pogovor z njimi. V tem je velika škoda, ki jo kasneje popravlja cela vojska referentov in uradov.

Rome ne smemo podcenjevati, ker se zavedajo svojih pravic. Gre za odsotnost obravnavanja Romov znotraj njihove etnične skupine z vsemi osebnostnimi pojavi. Tako kot priznavamo, da ima vsak narod približno 7 odstotkov duševno in telesno prizadetih prebivalcev, kriminalnih dejanj, ločitev, generacijskih grupacij, bi morali enako obravnavati Rome, da pa temu ni tako, predstavljamo probleme kot eno osebo, dokazuje tudi naslednje: poznamo prizadevanja o izobraževanju in zaposlovanju. Vse preostalo urejanje življenjskih potreb in moralno-etničnih norm pa sodi v delokrog socialnega skrbstva in kriminalistike.

Novinarji predstavljajo Rome široki javnosti zaradi iskanja senzacij, ker pa so manj podkovani z znanjem, je povsem razumljivo, da poznajo Romi pravice, manj pa dolžnosti. Obrazložitve sprejemajo razumno, saj se zavedajo, da se njihovega položaja ne da urediti kar čez noč. Iz priloženih prošenj je razvidno, da se za delo zanimajo in bi se radi zaposlili vsaj čez zimo. Opisanim naseljem ne moremo očitati brezbržnosti in nezainteresiranosti.

Ne trdim, da jih je potrebno usmerjati k prežitkom, vsi posegi pri reševanju njihovega vprašanja morajo biti usmerjeni tako, da se njihov etnos ohrani. In končno smo družba, ki temelji na humanistični, socialni družbeni ureditvi. Paziti pa je treba, da se pri Romih ta ureditev ne bo iz humanizma prelevila v fašizem in etnični genocid.

Barbara Fux

VIRI IN LITERATURA

1. Skrajšan zapisnik 25. seje zbornega dela in družbenopolitičnega zbora in 24. seje zbornega krajevnih skupnosti skupščine občine Metlika — 7. 11. 1977
2. Poročilo socialne službe občine Metlika
3. Popis prebivalstva — prijavno-odjavna služba občine Metlika
4. Pavla Štrukelj — Problem razvoja ciganske skupine na Dolenjskem in način prilagajanja civilizaciji — etnološki pregled 12 — Ljubljana 1974
5. Elementi indijske kulture pri Ciganih v Sloveniji — kolokvij o kulturnem dotirima jugoslovanskih narodov s Indijom (prvi sestanek jugoslovanskih indologov) — izdala Akademija znanosti in umjetnosti odjel za suvremenu književnost Zagreb 1968
6. Jean-Paul Clébert — Les Tziganes — B. Arthaud — Pariz 1961
7. Etnološka topografija slovenskega etničnega ozemlja Vprašalnice XI./U
8. Vanek Šiftar — Cigani — Ljubljana 1960
9. Pavla Štrukelj — Inavguralna disertacija — Ljubljana 1964

9. Literature, ki mi ni posredno pomagala pri seminarski nalogi ne navajam
10. Vsi informatorji so navedeni v tekstu
11. Slikovni material: fotografiral Božo Flajšman, študent likovnega pouka na pedagoški akademiji v Ljubljani — poslikal je 9 filmov po 36 posnetkov, — lastnik negativov.
Nekaj slikovnega materiala iz tematike Romi v občini Metlika pripravlja za etnološko razstavo.
12. Naloga temelji predvsem na lastnih dognanjih in trimesečnem terenskem delu.

KRATEK PREGLED LJUBLJANSKIH KAVARN OD ZAČETKOV DO DANAŠNJIH DNI

Gradivo

Če sploh kateri navadi Ljubljancem raznih zgodovinskih dob in različnih slojev, ki so jih te dobe narekovale, lahko rečemo močna in utečena, potem je to navada obiskovanja kavarn in gostiln. Slovenci v tem seveda ne predstavljamo izjeme, saj so sorodni lokali znani po vsem svetu, pri čemer kavarna sploh ni naša iznajdba. Kljub temu smo se te iznajdbe nekada močno oprile in se jo zelo potrudili obiskovati.

Kaj je kavarna? Kavarna je gostinski lokal, kjer se streže zlasti s toplimi in mrzlimi pijačami in slaščicami. Nepogrešljiv inventar kavarn so bili časopisi in razni "igralni rekviziti" (glej dalje tekst). Osnovna značilnost kavarne je bila zamisel ustvariti javni prostor, nekakšen javni salon za vsakovrstna shajanja ljudi v poslovne in družabne namene (glej dodatek). Razumljivo je, da je bila zato zelo važna lega kavarne. Le-ta je morala stati v središču mesta, ob glavnih cestah ali poteh. Kavarna je namreč po svoji funkciji lokal, ki naj bi omogočal dvojno komunikacijo: možnost občevanja med gosti znotraj in možnost povezave z mestnim življenjem zunaj. Kavarna je lokal, ki je v razliko od gostilne odprt navzven. V ta namen imajo prave kavarne zelo velika okna, ki omogočajo obojestransko komunikacijo, občutek povezanosti z mestnim direndajem, opazovanje mimoidočih in prometa, kar lokalu omogoča, da daje pečat nekemu posebnemu, za mesto značilnemu načinu življenja. Zato so imele kavarne zlasti v toplejših mesecih na pločniku stole in mizice, kar je omogočalo seveda še večjo povezavo z mestnim vrvežem. Kot je še mogoče videti po svetu, je, dalje, za kavarne tipično to, da imajo znotraj in na trotoarjih zelo veliko število stolov, zato, da je mimoidočemu mogoče vedno najti prostor. Zadnje je bilo v naših krajih manj prisotno, glavni "krivec" pa so bili predvsem klimatski razlogi. Manjša kavarna je bila kavarnica po zgledu italijanske cafeterie. Dandanes je moč opaziti, da je povsem zabrisana tudi nekada najvažnejša povezava z mestnim prostorom pred kavarno. Spet drugačen tip je mala orientalska "kafana". (Glej dodatek.)

Pri nas so bile kavarne, razen nekaterih izjem, v bistvu urejene po metropolskih vzorih, saj smo s tipom "dunajske" (oziroma francoske in italijanske) kavarne uvozili njihovo zunanjo in notranjo vsebino, namreč arhitekturo, "dekor" in pojem šolanega osebja.

Zahodni tip kavarne se je razvil preko plemiškega načina življenja, kjer so se zaradi družabnosti zbirali ljudje visokih slojev na pijačo in prigrizek. Najmočnejši razlog, da so preselili svoje sprejemnice in salone v javne prostore, je bil denarne narave. Zasebnike sta osebje in "prehranjevanje" stala preveč. Drugi razlog so bile nove razmere, kamor je šteti razvoj trgovine, znanosti, potreba po informacijah in uveljavljanje buržoazije, ki je pričela izrivati plemstvo, itd. Kavarne so bile zato po pravilu razkošno opremljene.

Nekaj tega se je odražalo tudi v nekaterih ljubljanskih kavarnah (npr. Unionu, Evropi, Slonu, Majcnu, Narodni kavarni, Emoni, Nebotičniku), K temu spadala dobra, šolana postrežba, ki je dajala lokalu dober značaj, saj je to moralo vplivati na goste. Ljubljanske kavarne so si bile precej podobne, kljub temu pa so jim gostje s svojim izvorom in pripadnostjo dajali npr. njeno "svetovno nazorsko opredeljenost", in s tem "barvo", enako, kot je na "atmosfera" v lokalu vplivala tudi njena lokacija. Zaradi naštetega in posebnih uslug, ki so jih kavarne nudile gostom, so se le-te precej razlikovale od gostiln, restavracij in okrepčevalnic (kasnejših buffetov).

Pravice kavarn je določal v nekem obdobju npr. obrtni red iz 1859. leta (16. člen pravi: "Kavarna je ime za obratovalnico, ki prodaja samo gorke pijače — čaj, kava — dovoljuje igre, toči žgane pijače ter umetna vina.") Drugi je bil prvi gostilniški pravilnik iz leta 1923. ("Kavarna je enaka obratovalnica kot restavracija, le da se hrana ne sme oddajati v obliki kosila in večerje.") Ti pravilniki so določali tudi čas, ko je bilo treba zapreti kavarno, t. i. "policijsko uro" (od 6. ure zjutraj do ene ponoči). To se je v različnih obdobjih spreminjalo, saj je znano, da so bili časi zlasti pred prvo vojno, ko je bila v Ljubljani vsako noč, kot po nekakem dežurstvu, do jutra odprta po ena kavarna. V časopisu so oglašali katera je določene noči odprta. Na drugi strani, pa je npr. leta 1933, odsek kavarnarjev predložil policijski upravi prošnjo o milejšem postopanju pri prekoračenju policijske ure, vendar je prošnja ostala brez odgovora.

"Kavarna je kvarna" je nekoč zapisal nekdo, ki je tam preživel več kot pol stoletja. Kljub temu se je predvsem tip nunajske kavarne (prva je iz leta 1694) razširil po vsej avstroogrski monarhiji, in dočkal naš čas, čeprav je zlata doba kavarn minila.

Kavarne so dandanes precej spremenile svojo funkcijo in vsebino, spremenili pa so se predvsem oblikovalci, med katerimi je največ mladine. Naše kavarne so precej bolj polne od svojih celovških, graških ali dunajskih "sorodnic". Razloge bi bilo težko naštet, ker nismo napravili nobene raziskave o obiskovanju lokalov v današnjih časih. Eden od razlogov je ta, da je pri nas kavarn manj, kot v naštetih krajih, po katerih smo se v preteklosti gledovali in da naših lokalov zato ni težko napolniti. Obstaja pa še vrsta drugih, za zdaj le hipotetičnih razlag.

Ker nimamo dovolj podatkov iz prejšnjega stoletja, si lahko le približno osvetlimo nekatera dejstva iz takratnega kavarniškega življenja.

Kar bomo o kavarnah navedli, se bo v glavnem nanašalo na čas od začetka tega stoletja pa do konca druge vojne, ko je "zlata doba" kavarn minila. Kar zadeva nastanek in razvoj kavarn, pa se bomo srečali tudi z zgodovinskimi podatki.

V ljubljanske kavarne je zahajalo bolj ali manj redno zelo veliko ljudi. Pred prvo vojno so vanje moški prihajali vsak dan okrog šeste ure popoldan. To je počel predvsem višji sloj, nekateri intelektualci in umetniki, ker so ostali imeli do sedme ali pol osme ure zvečer službo. Tu so se srečevali s prijatelji in drugimi do večerje. Vanje so zahajali tudi po raznih prireditvah okrog 10. ure zvečer. Kavarne so obiskovali predvsem trgovci, uradniki, intelektualci, advokati, profesorji (študentje), politiki in umetniki. Ostali so zahajali v gostilne, v kavarne pa le ob nedeljah. Redni gostje so ob sobotah in nedeljah prišli v spremstvu svojih žena, spet drugi pa so tam sredi tedna prebirali časopise. Branje časnikov je bilo eno glavnih kavarniških opravil, zato so lastniki skrbeli za skoraj vse vrste tedanjega popularnega tiska: Wiener Journal, Die Neue Freie Presse, Der Welt Spiegel, Die Dame itd. Pri branju časopisov ni bilo treba ničesar naročiti. Natakariji so stalnim gostom sami priskrbeli tiste, za katere so vedeli, da jih gostje berejo. Namesto denarja za posamezen izvod, so natakariji dobili napitnino. Glavna trafikna "Češarek" je zalagala mesto s tovrstnim materialom (na Šelenburgovi ulici, dan. Titova). Druga kavarniška

družabna opravila so bila kvartanje, igranje biljarda, "jour fixi" in kasnejše keglanje, ponekod ples. Zadnji omenjeni zabavi vstopata že v čas po prvi vojni.

Dame so obiske močno pomnožile. Vsak delavnik so prihajale tja že ob pol dvanajstih, ostale pa ob eni uri. pokazali poldne. No, če smo odkriti: bolj prizadevne so prihajale tja že ob poldvanajstih, ostale pa ob eni uri. Takrat je prevladovala elitna Emona (k temu se bomo kronološko povrnili kasneje), ker so imele dopoldan čas res samo "prave dame". V Emono so takrat zahajale tudi ti. "narodne dame", starejše, z lornjoni opremljene gospe, ki so finančno, organizacijsko z zbiranjem gostov in še kako drugače, pomagale pri raznih prireditvah in akcijah. Vsak dan je bilo nekaj miz rezerviranih zanje. Popoldan so spet prišle posedat v kavarno, reči pa je treba, da ne v isto. Popoldanska ura se je gibala med šesto in osmo.

Veliko ljudi je zahajalo v kavarno celo po trikrat na dan, vendar se niso dolgo zadržali. Če je kdo zašel vanjo v nedeljo, potem je morala biti ura tri popoldan.

V tistem času so bile kavarne tudi politično obarvane: Union je bil katoliški, nekaj časa so tja zahajali tudi literati. Emona je imela pod streho stare ljubljanske meščane in narodne dame. Narodna kavarna pa je svojo slovensko pobudno in liberalno noto prenesla na Zvezdo. Dame so poleg že omenjenih obiskovalce še naslednje kavarne: Slon, Zvezdo, Petriček (današnji Tivoli). Union je bil ves čas priznan, Evropa pa se je po besedah gospa pokvarila, kot kaže, predvsem po prvi vojni: sem so zahajali namreč športniki in "tisti" s kolodvora. Gospodov to ni toliko motilo, pa tudi časa so imeli manj. V resnici pa so v Evropo zahajali zlasti gospodarstveniki. "Ženski dnevi", ti. "jour fixi" v kavarnah so bili navadno ob četrtek med peto in sedmo uro popoldan.

Vsi stalni gostje so imeli stalna omizja. Mogoče bo koga zanimalo, kaj so naročali? Bela in črna kava ali kapucin, to se je vedno prileglo. Turška kava se je pojavila šele po prvi vojni. Pa še kakao in likerji, čaj in k temu "brijoš" (vrsta maslenega kruhka) ali "kifelijčki". Še danes vam bodo stare gospe potožile nad kakovostjo današnje kave: "...takrat je, če si šel po Dunajski cesti (današnja Titova do pošte), že vsaj trideset metrov pred Slonom zadišalo po kavi. "Seveda je bil drugačen tudi zrak...

Pregled in nastanek kavarn v Ljubljani

Za zbiranje višjih slojev je bilo potrebno v mestu uvesti kazino. (Casino ital. iz casa — hiša.) Prvotno je to bila vrtna hišica, kjer se je shajala družba za igro in pogovor. Gospoda baročne dobe je tu preživljala družabne trenutke. Casino se je imenovala tudi hišica v vojaških garnizijah, kjer so se s podobnim namenom zbirali častniki. Kasneje je ta kazino prešla iz vojaškega v meščanski svet in postala družabno središče gospode, najprej plemstva, potem meščanstva. Kot je bila vojaška kazino združena z garnizijo in vojašnico in namenjena zabavi in sestankom častnikov, tako je bila pozneje meščanska kazino zvezana z gledališčem ali kavarno, kamor so imeli dostop samo povabljeni gostje, ki so se shajali ob določenih urah. Iz kazine so se razvile tudi čitalnice. Začetke meščanske kazine zasledimo v 18. stol., ko so Italija in nemške dežele gojile, poleg glasbene in gledališke, tudi modno in družabno kulturo.

Prvi zapisi o kavarnah pri nas segajo v leto 1713, oziroma 1775. V drugi polovici 18. stoletja so se ljubljanski kavarnarji združili v Kavarniško zadrugo (Caffesiderzunft). Bilo jih je pet. Reči moramo, da so bili kavarnarji na začetku v glavnem tujci, med katerimi je bilo največ Švicarjev in Italijanov (Bakaro, Zerrer, Calligar, Castagna, Venazzi, itd.).

Na mestu "lontovža" (Landhaus) je bila neke vrste deželna kazino v sklopu stanovskega gledališča, kjer so se ob določenem času shajali plemiči in gospoda z

namenom seznanjati ljudi z novicami iz sveta in tudi z gledališčem in slovstvom. Sem je prišla leta 1790 nadvojvodinja Elizabeta in njej na čast so tu priredili glasbeno akademijo.

Leta 1800 je lector Castaqua, lastnik hiše št. 7 v Nunski ulici, kjer je imel svojo slaščičarno, odprl kazino za abonirane honorarlorje v prostorih bivšega deželnega gledališča (francoska revolucija je pač dala dovolj povoda za pogovore). V pritličju je bila kavarna za vsakogar, v prvem nadstropju pa je bila ena soba za biljard in karte ter ena za branje in konverzacijo. (Mimogrede, ker je bil biljard priljubljen po kavarnah, naj povemo, da se je pojavila ta igra v Ljubljani v začetku 18. stol, ko so ga igrali v Balovžu (igrišče — iz nem. Ball — žoga), ki je stal v Gradšču, ob po njem imenovani današnji Igriški ulici. Od tam se je preselil v kavarne.) Kavarna, ki je bila prej zavetišče plemstva, je tokrat odprla svoja vrata tudi drugim slojem prebivalstva — posledica Napoleonove demokracije. Po prizadevanju trgovca Franca Galleta in z dovoljenjem maršala Marmonta, je bila v Ljubljani kazino tudi za časa francoske vlade leta 1810. Tedanji namen kazine je bil pospeševanje domače trgovine, pravilno razumevanje izobrazbe in okusa ter prirejanje primernih zabav. Kazina je zato nudila najboljše politične, znanstvene, družbene in trgovske časopise, zemljevide ter tuje in domače knjige. Imela je celo svojo čitalnico. Možnost članstva je bila zajamčena vsakemu moralno neoporečnemu prebivalcu. Odpravljena je bila prednost zaradi socialnega porekla.

22. aprila 1810. leta je bila odprta kazino v prvem nadstropju hiše na Glavnem trgu št. 8. Njen namen je bil doseči najboljše uspehe v trgovini, družabnem življenju, izobrazbi in v zblizjevanju meščanstva. Imela je menda 178 članov (med njimi je bil Vodnik in ljubljanski škof).

1820. leta je bila kazino v Gerliczyjevi hiši v Gosposki ulici. V začetku tridesetih let se je Ljubljana močno razvila pod vodstvom župana Hradeckyja. Čeprav so bile zdaj meje med družbenimi sloji spet ostro ločene, je imela Ljubljana svoje družabno središče v Lepušičevi hiši v Gosposki ulici št. 214. Leta 1828 je imela 111 članov med plemstvom, veleposestniki, trgovci, zdravniki, duhovniki, itd. Kazina je bila tedaj bolj delovišče kot zabavišče.

Po letu 1834 se je opravila popolna reorganizacija društva In ustanovilo se je novo Kazinsko društvo (Casino Verein), ki se je namenilo, poleg drugega, nuditi ljubljanskemu plemstvu, uradništvu in meščanstvu tudi zabavo. V letih 1836—38 so zgradili poslopje, v katerem je bila restavracija in kavarna. Dokler ni bilo na dnevnem redu narodno vprašanje, so prihajali v Kazino Slovenci in Nemci (med člani najdemo Čopa, Kastelica, Smoleta in Prešerna). V 50. in 60. letih je Kazino postal leglo nemštva. Prešeren je nekoč zapisal: "Kraj je kazino, v katerem sedi marsikateri asino" (osel). Kaj naj bi ta ustanova bila, beremo dalje v njegovih Nebški procesiji:

Zidat vdihne jim kazino,
kaj da je ime pove,
žensko, možko tam mladino
z materami vred kaze.

Predvsem so sem zahajali na kavo nemški oficirji, slovenski oficirji pa tega, kljub dovoljenju, niso počeli in so se tega kraja izogibali. Po potresu 1895. so jo preuredili in razširili. V tem času je bila ena najbolj ekskluzivnih kavarn. Kazina, zvesta svojim tradicijam pa je ostala zbirališče in leglo nemštva še med prvo vojno.

V odboru kazinskega društva se je porodila misel, da bi se za poletne mesece priredilo blizu mesta zabavišče. V prijetni senci košatih dreves nad tivolskim gradom so odprli leta 1835 z godbo in umetnim ognjem Švicarjo (Schweizerhaus). Slovesna ponovitev otvoritve se je vrstila vsako leto 8. junija, kot je bilo to takrat v navadi. Tudi to ni trajalo dolgo. Pod županstvom Ivana Hribarja je mestna občina leta 1908 tam postavila hotel Tivoli.

Vrnimo se zdaj v 19. stoletje. Na vogalu Stritarjeve ulice in Cankarjevega nabrežja, v Schreyerjevi hiši in Dežmanovi stavbi je bila od leta 1809 — 1834 Švicarska kavarna. Do leta 1876 so se menjali trije lastniki: Lansel, Salomon in Schmid, ki je Švicarsko kavarno preimenoval v kavarno Valvazor. Po potresu se je Valvazor preselil v novo Meyerjevo hišo na Marijin trg (l. 1896) in se kasneje pod "vplivom Prešernovega spomenika" preimenoval v Prešernovo kavarno (l. 1905).

Pri lastniku Lanselu je bil stalni gost dr. Janez Bleiwels, znan slovenski konservativec, ustanovitelj slovenskega lista Novice l. 1843. Tam si je vsako popoldne privoščil pol čašice črne kave. Tja so prihajali še dr. Costa, Svetec, Malovašič, včasih dr. Lovro Toman in kuhali slovensko politiko. K "Prešernu" so v tem stoletju zahajali zlasti umetniki.

* * *

Inženir Josip Benedikt Witholm je nasproti "Novemu svetu" (današnja Gosposvetska) sezidal leta 1845 ogromno stavbo, namenjeno potujočim vojakom za nočišče (nad 3000 ležišč) in zabavišče, imenovano Koliseum (danes prezidano, a v tlorisu skoraj enako. Ime je ostalo: Kollzeje). To zgradbo je takrat Prešern štel med "hudičeve hiše" med petere kasarne, "kjer si hudič svoje cipce lovi". V veliki dvorani so se vrstile igre in plesi.

Na Silvestrovo popoldne l. 1845 ob 15. se je z godbo slovesno odprl Kollzeje. Vstopnina 10 krajcarjev!

Leta 1846 so odprli v Kollzeju okusno opremljeno kavarno. Prvotni Kollzeje je večinoma pogorel decembra leta 1847. Kasneje so ga obnovili in potem v njem prodajali izvrstno pecivo.

* * *

V Bernatovičevi hiši št. 5 na Mestnem trgu, je imela svoje prostore kavarna Merkur. V začetku preteklega stoletja se je imenovala kavarna Coloret in to ime obdržala celih 60 let. Bila je poznana in priljubljena meščanom in častnikom, ki so se tu zabavali v poletnem času ob mizah, postavljenih pod razpeto plahto na hodniku. O njej je zložil Hilar V. v Novicah leta 1862 "Burko o kavani" (29 kitic).

Nekaj jih navajamo:

Sred našega mesta
kavana stoji
kavana prijetna,
da daleč slovi.

Naš Tone tam kuha
za svoje može,
za enega kavo,
za druž'ga kafe.

Sred sobe prostorne
Je zelen biljar,
mladenči tam naši
kegljajo za dnar.

Od spredaj prot' trgu
sta okenca dva,
pred oknom dve mizi
z lesen'ga lesa...

Kavana je naša,
domači smo mi.
Če stopim čez vrata —
po zelju diši.

Leta 1880 je obnovil kavarno Marzolini in jo preimenoval v Merkur.

* * *

Najstarejši ljubljanski hotel je bil Slon na Dunajski cesti (današnja Titova). Po domače se mu je reklo "Pri Mokarju" ali "Pri Elefontu". Ime naj bi dobil po slonu, ki je prikorakal v Ljubljano l. 1552. v spremstvu nadvojvode Maksimilijana, ki se je vračal iz Španije preko Trsta na Dunaj. Ker je bil to prvi tod opazovani slon, je zbujal strašansko pozornost. Počival naj bi na mestu, kjer stoji današnji hotel. Leta 1818 so tu ponovno kazali slona, zato se je ime obdržalo.

Prvotno je bil vhod iz Prešernove ceste (dan. Čopova). 1853. je dobil hotel kopališče, 1858. so ga dvignili do 2. nadstropja. Kavarno so odprli 1860. v pritličju hotela. 20. oktobra 1861 se je v hotelu rodila Narodna čitalnica, pod vodstvom tedanjega župana Mihe Ambroža. Njen namen: omika našega zanemarjenega jezika na poti družabnega življenja. 24. novembra 1861 je bila tu prva čitalniška "Beseda".

Stalen gost v Slonu je bil tudi Dr. France Prešeren.

1938. je izdelal ing. Rohrman preureditveni načrt za kavarno in igralnico Slon. Okrog 1860 je bila poleg Slona Nikolova kavarna, kamor je (po Jakobu Alešovcu) zahajala poleg dijaštva vsakovrstna sodrga, posebno "Gas-senlumpi", ki so prežali na kmete in vojaške šarže, da so jih drli pri kartah."

* * *

Na križišču ceste Marije Terezije in Dunajske ceste (Gosposvetska in Titova) je na Ajdovščini postavil hotelir Luka Tavčar kavarno Evropa l. 1867 po načrtih arhitekta Tietzeja. Čez pet let so se mu v palačo vselili uredniki Slovenskega naroda Josip Jurčič s tiskarno vred. Zato je postala Evropa zbirališče mladih kulturnikov in narodnjakov — V. Zarnika, Levca, Vošnjaka, Ambrožiča, Stareta, Jurčiča, Janka Kersnika, ki se je celo poročil s Tavčarjevo hčerko Lojzko.

Prvotno je pravzaprav šlo za hotel, vendar se je potem obdržala le kavarna. "Pri Tavčarju", kot so kavarni tudi rekli, so prirejali v zimski dobi od leta 1881 do 1883 ob sobotah zvečer "Jour fixe" s predavanji, petjem in godbo. Ti sestanki so se kasneje preselili v stekleni salon Ljubljanske čitalnice.

Poglejmo kaj pravi članek iz leta 1881, objavljen v Ljubljanskem Zvonu: "Mnogi v Ljubljani živeči pisatelji slovenski... so se vsako soboto zvečer shajali, kjer so se poleg veselega petja in dobre vinske kaplje menili o samih literarnih stvareh slovenskih. Od teh "jour fixov", katerih se vedno udeležuje kakih 45 — 50 gospodov, izobčeni so izrecno politični razgovori, a vsak večer mora na vrsto priti znanstveno ali zabavno berilo ali predavanje kakršne kolisi bode vsebine:"

Npr.:

Dve uri pri slov. pesniku profesor Levcu
O popotovanju
O duhovih in prikaznih
O ruskem slikarju Veraščapinu
O meteorologiji kranjski
O socijalnih razmerah na Severni Ameriki...

* * *

Primat Evropi je prevzela Narodna kavarna, na Dvornem trgu. Delovati je začela l. 1898 ob svečani otvoritvi z godbo in ognjemetom in nosila po dolgem času prvi slovenski napis. Gostilna s prvim slovenskim napisom je bila v Prečni ulici in se je imenovala "Pri golobčku". To je bilo l. 1866! Če bi bili bolj natančni bi morali omeniti še tole: Najznamenitejši ljubljanski kavarinar in restavrador in slovenski naprednjak Fran Krapež z vzdevkom "ata živili", ki je bil rojen 1. januarja 1864 v Otlaci poleg Doba pri Ajdovščini in je bil z 21 leti najprej v Ljubljani čevljarski mojster, je prevzel gostilno "Pri Šifu" na Bregu. Zatem je na Jurčičevem trgu ustanovil prvo slovensko kavarno v Ljubljani, ki jo je nato preselil v leseno barako na Kongresni trg (Trg osvoboditve). Ta je že leta 1895 v času potresa nosila dvojezičen napis (Narodna kavarna). Že prej je bila namreč v Fischerjevi hiši na Kongresnem trgu kavarna, ki se je imenovala National — Caffee.

Nato je Krapež kupil Pongratzovo (kasneje Prelogovo) hišo, kjer je danes Mestna knjižnica.

Krapež je novo kavarno na Dvornem trgu opremil v secesijskem slogu s slovenskimi ornamentami. Načrt je izdelal ameriški izseljenec, slovenski slikar in arhitekt Jager. Bila je najlepša kavarna v Ljubljani in dejali so, da tudi na Balkanu. Slovenci iz vseh krajev domovine so pričeli zahajati sem na ogled. Postala je središče slovenskih oficirjev in zarotnikov proti Avstriji, tu so se zbirali politiki, advokati, trgovci, uradniki, literati in umetniki, ki so tu imeli svoje krožke. Družabno življenje je bilo prepojeno z narodnim duhom, kavarna je postala središče slovenske Ljubljane in velika protiutež nemški Kazini. S kavarno je bila združena restavracija Zlatorog, ki je bila tedaj med najelegantnejšimi v mestu. Krapež jo je prodal l. 1932, po prevratu pa je prevzel nemški "Trutzbürg" Kazino in jo preuredil v Zvezdo.

Časopisni oglas je objubil naslednje:

NARODNA KAVARNA
V Ljubljani, Dvorni trg št. 3

na lepem prostoru, v sredini mesta, bogato opremljena z tu- in inozemskimi časniki in ilustrovanimi časopisi. Izvrstna kava, priznana izborni čaj in dobre pristne pijače vedno na razpolago. Bralne, igralne in biljardne sobe. Lokali in oprava v čistem slovanskem slogu. Postrežba prijazna, poštena in točna. Prijubljeno shajališče ljubljanske narodne inteligence, priporoča se najtopleje tudi narodnjakom na deželi. Istotam pod Narodno kavarno je narodna trgovina z delikatesami, pivom, raznimi vini itd. Oprava v secesionističnem slogu. Za okusne in vedno sveže delikatese ter izborno pijačo se vestno skrbi. — Cene zmerne.

Za mnogobrojni obisk se priporoča z vsem spoštovanjem

Fran Krapež,
kavarnar in trgovec z delikatesami.

Med najbolj znane ljubljanske kavarne spada gotovo secesijski Union, ki je bil zgrajen po načrtih češkega arhitekta Josipa Vancaša med leti 1904—05 na Miklošičevi Ulici. Ustanovila ga je Delniška stavbinska družba "Union", katere člani so bili večinoma ljudje iz katoliškega kroga, kjer je bila večina Nemcev in nemškutarjev. Njeni lastniki in njeno sosodstvo (Cerkev Marijinega oznanjenja, Stolnica s Škofijo, trgovski lokali, tvrdeke z velikim številom uradništva, advokatske pisarne, stanovanja zdravnikov, profesorjev, itd.) in njen značaj "dunajske kavarne" so ji vtisnili sprva nemško-nacionalni in klerikalno-politični pečat. Prvega je konec prve vojne izbrisal, drugi pa je ostal. Otvoritev se je vršila 28. oktobra 1905. Takrat je bil Union najmodernejši hotel s kavarno.

Pred prvo vojno so Slovenci v to kavarno (ki je sicer ves čas veljala za "nobel") malo zahajali. Polna je bila Nemcev (zlasti oficirjev) in nemškutarjev.

Po prvi vojni so bili obiskovalci Unionske kavarne še naprej predstavniki katoliških krogov. Klerikalni pečat pa je postal še bolj izrazit v tridesetih letih, ko je kavarna resnično postala "tabor klerikalcev", oziroma zbirališče članov Slovenske ljudske stranke.

Lahko bi napisali, da je kavarna Union v času med obema vojskama veljala za tiho, mirno, recimo "intelektualsko" kavarno v nasprotju z živahno, odprto, "promenadno" kavarno Emona. Bila je najbolj založena kavarna s časopisi in revijami v Ljubljani, kar je tudi odrejalo njene obiskovalce, ki so tu iskali vira informacij. Slednje se je zrcalilo tudi v debatah, ki so jih vodili npr. profesorji, literati, itd. in celo izvenljubljanske študentke levičarke, ki so bile v Ljubljani brez domače kontrole in so se tako, mimo običajnih "žurfiksarij", prvič same začele pojavljati v kakem lokalu. Na drugi strani je Union privabljal poslovneže, ker je bil za take razgovore dovolj mirna in intimna kavarna.

Kavarna Union je obdržala svoj ugled vse do druge vojne in še čez. V ta namen so močno pazili na izbiro osebja po znanem takratnem zgledu "kakaršen gostilničar — takšni gostje".

Kavarna Union je imela poseben del namenjen kartanju in biljardu ter posebno šahovsko sobo. Pred prvo vojno so bili tudi značilni "koncerti pri pogrnjenih mizah", kakor so imenovali igranje vojaške godbe med zajtrkom ali drugimi obroki, ko so avstrijski regimenti s pihalno godbo ali orkestrom igrali valčke, polke in marše.

Ker je bil ob kavarni tudi hotel, je za Union značilno to, da so v kavarni posedali še tujci.

Kavarna je bila prvič prenovljena med leti 1936/37. Že prva prenovitev kljub visokim stroškom ni uspela in je precej pokvarila estetski značaj kavarne. Rezultat je bil takrat — prazna kavarna. Gostje so si poiskali primernejše prostore. Polpretekli tip "dunajske kavarne" je bil že takrat na pol uničen, po drugi adaptaciji čez dobrih trideset let pa dokončno izničen. (O drugi prenovitvi glej dalje tekst).

Ko je Krapež prodal Narodno Kavarno je kupil Zvezdo, ki jo je pričel temeljito preurejati iz ostankov bivše Kazine. Dejstvo je, da je tudi tu pričel graditi na veliki nogi. Preuredil je vse pritlične prostore, vrt in prostor pred kavarno, kjer je postavil nov paviljon. Zgradil je še restavracijo in klet s kegljiščem. Družabno življenje se je zdaj preselilo sem, v nabito polne prostore. Sem so hodili liberalni advokati in ostali liberalci, Jugoslovanska narodna stranka, umetniki itd. Krapež, sam navdušen narodnjak in kasneje liberalec, vsi so ga klicali "Živel", pač po pozdravu, se je močno zadolžil in načrta ni mogel več izpeljati. Nastopila so tudi krizna leta, tako, da se je lastnik menjal.

Inventar Krapeževe Zvezde (Kazine)

KAZINA

BILJARD
DOMINE
KARTE
ŠAH
KEGLJI
DOMAČI ČASOPISI
TUJI ČASOPISI
REVIJE
KNJIGE
ZEMLJEVIDI
GLASBENI INSTRUMENTI ZA ZABAVO

Predviden program za novo zgradbo Kazine:

pritličje:

kavarna in gostilna;
soba za biljard — 2 biljarda
2 igralni sobi
kuhinja
stanovanje za kav. služinčad
nekaj gostil. sob
stanovanje s kuhinjo in shrambami

1. nadstropje:

samo za kazinsko društvo;
velika biljardna soba — 2 biljarda
2 jedilni in kadilni sobi
kuhinja
2 čitalnici
velika dvorana za 400 oseb
stanovanje za kustosa

2. nadstropje:

stanovanje

Oglas iz leta 1936:

RESTAVRACIJA KAVARNA KLET

Z V E Z D A

Najmoderneje urejene restavracijske prostore s prvovrstno postrežbo, s ceneno celodnevno prehrano, izbornimi vini,

na novo otvoreno kavarno, preurejeno in popolnoma prezidano, z moderno razsvetlavo, veliko izbiro tuzem-

skih in inozemskih časopisov in revij, z biljardi, igralnico, itd. in

krasno opremljeno, prvovrstno klet, kjer se pleše ves večer pri najboljši godbi in izborni kapljici

cenjenemu občinstvu kar najtopleje priporoča

RAJKO ZUPAN
restavrater in kavarnar

Na tem mestu so že za Krapeža igrali akademiki, bil pa je tukaj tudi prvi jazz ansambel v Ljubljani.

1936 je Ljubljana dobila novo kavarno. Razvijati se je pričel Bežigrad in tamkajšnji prebivalci so si že kar želeli dobiti tak lokal. No, to se jim je izpolnilo, ko je tam postavil veliko trgovsko in stanovanjsko hišo kavarnar in restavrater Ciril Majcen. V vogalne prostore t.i. "Mavričevega bloka" je postavil moderno in z "vsemi novitetami opremljeno kavarno". Kronist poroča (vzemimo to kot primer opreme):

"Kavarna je ogrevana z najnovejšo centralno kurjavo, s toplo vodo, s toplim zrakom ali pa z obojim hkrati. Ventilacijska naprava je tako prvovrstna, da ni tudi pri polno zasedenih prostorih čutiti nikakega dima ali slabega zraka. Vse te naprave je izvršilo naše domače podjetje ing. B. Likar v Ljubljani. Posebna novost so tla iz gumija, kar opazimo šele, če smo na to opozorjeni, ker sicer kaže kot da je posebne vrste linolej. Prednost, ki jo je treba prav posebno uvaževati, je v tem da tla čistimo enostavno na način, da jih obrišemo z mokro krpo, kar daje prijeten občutek čistoče. Hoja po tleh je elegantno prožna in tiha. To izdeluje tovarna "Semperit" iz Kranja. Kavarna je do višine oken preoblečena v les kavkaškega oreha, ki daje naravno zrcalen, s krasnimi figurami rasti lesa poseben sijaj. Iz istega lesa so tudi stoli, ki so poleg tega posebno elegantne forme. Tvrdba Remec Co., ki je to izvršila, se je tu res dobro izkazala. Ob zidu razvrščene lože imajo tapecirane sedeže (zofe). V sedežih niso peresa, temveč novo nadomestilo, takozvana "šlarafia", ki je mnogo bolj prožna in mehka, a obenem trpežnejša. Tapetnik Puc, ki je to napravil, pravi, da jamči za celih deset let. G. Majcen si je pri tapeciranih sedežih omislil interesantno novost, da se blazine lahko iz lesenega ogrodja iztaknejo in tako zunaj iztepajo in čistijo, kar je iz higienskih ozirov gotovo velike važnosti.

Pri vhodu v kavarno opazimo vetrolov (predprostor), ki je posebne vrste in tudi kurjen. V zimi ne morejo gostje privezlati s seboj mrzlega prepaha!

Veselje je videti kuhinjo, ki je opremljena z najmodernejšimi napravami. Aparat za kuhanje kave najnovejše vrste, ki obdrži aromo tudi ves dan. Hladilnica z avtomatičnim pogonom, ki dela natančno po predpisanih stopinjah temperature kot pravi robot — še možgane, pa bi bil živa stvar. Štedilnik in vse kuhanje je seveda na plin. Kaže, kot da to ni kuhinja v obratu, marveč izložba, ki jo je videti v velemedstih.

Točilnico ima ta kavarna seveda tudi, kot je to v naših sodobnih kavarnah. Ampak toči se vino in pivo kar na avtomatično napravo zračnega pritiska direktno iz sodov v kleti na pipe v točilnici. Nobenega prenašanja in prelivanja pijače. Vse kar naravnost iz soda v steklenico za gosta.

Za ljubitelje kegljaškega športa ima kavarna tudi urejeno moderno zimsko (s centralno kurjavo ogrevano) kegljišče.

Kavarna, ki je bila z novim letom 1936 otvorena, obratuje s kvalificiranim osebjem in jo je torej, kakor v vsakem drugem, tudi v tem pogledu podčrtati za kavarno prvega reda. Zlasti je omeniti poleg vzorno pazljive

postrežbe razkošno izbiro časopisov in revij".

* * *

Leta 1933 zgradijo v Ljubljani Nebotičnik (arh. Vladimir Šubic), ki ga investira pokojninski zavod. Na vrhu ima kavarno in prvi bar v mestu.

oglas: B A R

skyscraper

vis á vis Putnika

Ljubljana, Kidričeva

Kavarna posluje v X.

bar v XI.

teresa v XII. nadstropju

Iz vseh poslovnih prostorov našega podjetja

se vam nudi krasen razgled po okolici Ljubljane

in na Kamniške planine.

Nebotičnik je bil takrat velika atrakcija, mnogi pa so to gradnjo smatrali za nepotrebno baharijo. Iz "firbca" so se z dvigalom peljali gor v kavarno pač vsi, pred vojno pa so tja zahajali redno predvsem višji sloji. Šlo je za "velemestni objekt" in treba je bilo to tudi posnemati. V kavarni je igrala "salonska godba", podobno kot v Slonu, Unionu, Zvezdi in še kje. Ni naključje, da je danes ta kavarna zavarovana.

1974 je bilo v Ljubljani le še 6 kavarn (enako 1980!) In ne da bi posebej preučevali življenje v njih lahko rečemo naslednje: mladina je danes najmnogičnejši obiskovalec kavarn in zahaja predvsem v prenovljeno (sedemdesetega leta) unionsko kavarno (arh. Amalietti, kjer je največ obiskovalcev iz bratskih republik), v kavarno Tivoli (bivši Petriček) in v t.i. "Slonček", ki je nastal v sklopu preureditve hotela Slon nad novim Bistrom (arh. Križaj in Kregar, nastalo v letih 1967/68, obenem tudi prvi primer, da je celotna grafika lokala izvedena posebej — arh. Meta Hočevnar). Ime Slonček se je preneslo iz bivše slaščičarne, v sklopu Slonove zgradbe z vhodom iz Čopove ulice.

Kavarna Evropa še gosti dopoldan nekaj upokojenec, do zadnje prenovitve je bila glavno ljubljansko zatočišče delavcev iz naših bratskih republik, privablja pa tudi ljudi vseh starosti, zlasti zvečer.

Poleti 1968 je premično streho Evrope zamenjalo Mächtigovo diplomsko delo iz plastike, ki so ga zlobni Ljubljančani krstili za "svinjski mehur". 1979 so jo prenovili in pri tem skušali ohraniti kavarniški interier.

Na koncu podajmo še kronološki pregled kavarn:

1713 leta — kavarna se prvič omenja

2. pol. 18. stol. — 5 ljubljanskih kavarnarjev se združi v kavarnarsko zadrugo (Caffesiderzunft)

1802 leta — 4 kavarne

1834 leta — 7 kavarn

1848 leta — 9 kavarn:

* * *

— COLORETT — Mestni trg 5

— Stari trg 7 in 21

— Stritarjeva 3 in 9

— NIKOLOVA KAVARNA — Dunajska cesta

6

— Breg 8

— Kongresni trg 12

— KOLIZEJ — Gosposvetska

1885 leta — 14 kavarn:

— KAZINA — Kongresni trg 1

— SLON — Dunajska cesta 2

— EVROPA — Dunajska cesta 17

— VALVAZOR — Stritarjeva in Cankarjevo nabrežje

— MERKUR — Mestni trg 5

— KIRBISCH — Kongresni trg 8

— KARL — Jurčičev trg 3 /1 nad.

— MARZOLINI — Kongresni trg

— NARODNA KAVARNA — Dvorski trg 3

— EGGIA — Turjaški trg

— MALLOT — Stari trg

— VIRANT — Sv. Jakob

— AUSTRIA — Sv. Peter (ob Zmajskem mostu) danes prodajalna barv

— PUA — Sv. Petra predmestje 2

1910 leta — 9 kavarn:

— KAZINA — Kongresni trg 1

— EVROPA — Dunajska cesta 17

— SLON — Dunajska cesta 2

— PREŠEREN /Valvazor/ — Sv. Petra 2

— NARODNA KAVARNA — Dvorski trg 3

— NARODNI DOM — Frana Josipa 14

— EGGIA — Turjaški trg (Vogal Čevljarske

c.)

— UNION — Miklošičeva cesta

— TIVOLI — /hotel/ — Pod Turnom 5

1924 leta — 17 kavarn:

— ZVEZDA /kazina/ — Kongresni trg 1

— EMONA — palača ljub. Kreditne banke

— UNION

— JADRAN — /Eggia/ — Turjaški trg

— SLON

— EVROPA

— NARODNA KAVARNA — Gosposka ulica

— PREŠEREN

— JAKOB ZALAZNIK — Stari trg 21

— KRAPEŽ — Škofja ulica

— MERKUR — Židovska steza 4

— LEON — Kolodvorska ulica

— NARODNI DOM

— KAVARNA — vogal Vidovdanske in Sv.

Petra

— TRATNIK /hotel/ — Sv. Petra 25

— TIVOLI /hotel/

— BELLEVUE

1940 leta — 23 kavarn

1941 leta — ? kavarn

— METROPOL — dom JLA

— EVROPA

— UNION

— NEBOTIČNIK — Kidričeva ulica 1

— EMONA — vogal Tyrševe in Aleksandrove

c.

— KERŠIČ — Dunajska 49

— MAJCEN — Tyrševa cesta

— PREŠEREN

— SLON . . .

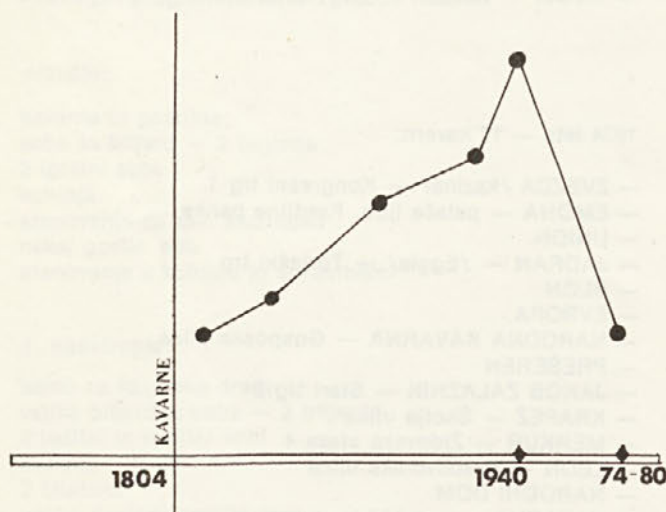
— UNION
— SLON
— NEBOTIČNIK
— EVROPA
— BEŽIGRAD /Majcen/ — Titova 49
— TABOR
— VOLGA

— EVROPA
— NEBOTIČNIK
— TIVOLI — Cankarjeva 6
— SLON
— UNION
— ILIRIJA /v hotelu/

Če bi pogledali na zemljevid in na njem skozi desetletja sledili nastajanju kavarn v Ljubljani bi opazili, da je razvoj mestnega jedra vplival na lokacijo kavarn.

LETO	PREBIVALCI	KAVARNE	RAZMERJE
1804		10.000	5 60 : 1
1834		16.000	7 91 : 1
1887		24.613	14 131 : 1
1926		53.306	17 183 : 1
1940		92.153	23 187 : 1
1974		257.000	6 1469 : 1

Predložimo si to še optično

K grafikonu majhno opozorilo. Čeprav v obdobju od 1974. do 1980. leta lahko naštejemo ves čas šest kavarn, jih Statistični letopis Ljubljane iz leta 1980, ne priznava niti toliko. Tako omenja, da je bilo leta 1978 v Ljubljani le troje kavarn, leta 1979 pa štiri!

Grafikon prikazuje naraščanje in padec števila kavarn v Ljubljani od leta 1804 do 1980.

V stosedemdesetih letih imamo v Ljubljani natanko eno kavarno več, zato pa se je število prebivalstva povečalo za dobrih petindvajsetkrat. Zlata doba kavarn je zagorela z najmočnejšim plamenom tik pred drugo vojno in potem ugasnila. Kam so vse kavarne šle? Težko je reči. Polovica se jih je gotovo spremenila v Snack bare, bistroje in buffette, skratka povsod tja, na vsa mogoča in nemogoča mesta, kamor so lahko montirali približno meter dolg strojček, navadno imenovan Gaggia, (po znani tovarni), ki služi proizvodnji "kratke", "srednje" in "dolge" ekspres kave, enojne ali dvojne s smetano ali brez.

Damjan Ovsec

Nekaj virov in literature

- Kronika slovenskih mest 1934—1937 (Ljubljanska kronika).
Kronika 1953—1973 (1966).
Adresar mesta Ljubljane in okolice, Lj. 1928. let. I.
Josip Mal, Stara Ljubljana in njeni ljudje, Lj. 1957.
Ivan Vrhovec, Ljubljanski meščanje v minulih stoletjih, Lj. 1886.
Staroslav (I. Vrhovnik), Gostilne v stari Ljubljani, Lj. 1926.
Ivan Podlesnik, Spomini iz Ljubljane.
Ljubljana po potresu — 1895—1910.
Vodnik po Ljubljani, Lj. 1924.
Vodnik, Lj. 1941.
Ljubljanski vodnik, 1956.
Statistični letopis mesta Ljubljane, 1965.
Ljubljana — Slovenija, Lj. 1964. (Bratko, Maleš)
Zmaga Curk-Gale, Seminarska naloga, studio prof., E. Ravnikar, FAAG, marec 1975.
Ljubljanske kavarne, zgod. pregled (fotografije, načrti, pregled, Ljubljanski Zvon, 1881, 1886, 1887, 1912.
Irena Zorko, Omizja kavarne Union, seminarska naloga, PZE za etnologijo, Ljubljana 1978/79.
Arhitektura Ljubljane, Aleš Vodopivec, diplomsko delo v seminarju prof. Ravnikarja, Glasilo društva arhitektov Ljubljane št. 21, dec., 1974.
Ljubljana nekoč in danes, Delo, od 1974 naprej...
Hanka Štular, V kavi je (bila) bodočnost in v čem je bila kava? Pavlihova pratika, Ljubljana 1979, str. 136.
Damjan Ovsec, Oris družabnega življenja v Ljubljani od začetka XX. stoletja do II. svetovne vojne. Ljubljana 1979.
Časopisi (reklame): Slovenski narod, Slovenec, Jutro
Damjan Ovsec, Zanimivke: Detajl o kavi, Mladina, št. 1, 8. 1. 1981.
Damjan Ovsec, Zanimivke: Še o kavi in kavarnah v zgodovini, Mladina, št. 2, 15. 1. 1981.
Statistični letopis Ljubljane 1980 (5 ljubljanskih občin), Zavod za družbeno planiranje Ljubljana, 1980.
Arhiv Slovenije (Zbornica za TOI).
Mestni arhiv.

DODATEK

Kava (latinsko *coffea*), kot jo poznamo mi, izvira iz Afrike. Ime izhaja bodisi iz arabskega qahwah ali iz imena etiopske province Kaffa, po kateri so to rastlino utegnili poimenovati tudi Arabci. V provinci Kaffa naj bi rastla divja kava, ki so jo odnesli v Južno Arabijo in jo pred 500 leti začeli tam tudi gojiti.

V Evropi se je kava pojavila v 16. in 17. stoletju in sprožila precej simpatij, pa tudi odpora. Lahko bi trdili, da je kava predstavljala "politični, religiozni in medicinski" napitek. Vsa omenjena področja so si jo lastila v določene namene, da bi s kavo zdravila, pridobivala na eni strani ljudi v svoje stranke ali jih na drugi preganjala, itd. To je bilo odvisno od države, vladarja, cerkvenih oblasti (ki so kavo marsikje spravljale v zvezo s hudicem) in zdravniških praks. Zanj se so jo cenile, češ da spodbuja srce in zdravi vodenico (ker sili na vodo), medtem ko so nekateri priznani zdravniki imeli kavo za navaden strup, ki ga pijejo neznačajni ljudje.

Ko je postala iskana, se je začela seliti po svetu. Najprej je šla iz Južne Arabije na Cejlon (1658), kjer so pričeli urejati obširne plantaže, ko se je povpraševanje Evrope (ali bolje, njenega bogatega vladarskega dela) po kavi stopnjevalo, kave pa še ni bilo največ in je bila sakramensko draga. Trgovina z njo je bila izredno donosna, zato so jo pričeli gojiti povsod tam, kjer so bili za to ugodni pogoji. Iz Cejlona (današnja Sri Lanka) so jo prepeljali na Javo in nato še na ostale indonezijske otoke (1696). Sledil je Haiti, Santo Domingo (1715), v Brazilijo pa so jo pripeljali šele leta 1727! Sledile so Jamajka (1730), Kuba (1748), Venezuela (1784), Mehika (1790), Kolumbija pa konec 18. stoletja.

Coffea, kavni grm, raste v tropih starega sveta večinoma divje. Znanih je več kot 25 vrst. Grmiček traja od 50 do 60 let, v povprečju pa 25 do 30 let. Gojilci kave grmičke najraje zamenjajo že po 12 ali 15 letih. Glavne vrste, ki se gojijo na svetu, so Coffea arabica, coffea robusta (ki izvira iz Konga in jo od leta 1940 gojijo po vsej Afriki, tako da je je bilo dvajset let kasneje tam štirikrat več kot arabice) in Coffea liberica.

V Centralni in Južni Ameriki gojijo vrsto "milds" (po angleški besedi je to lažja mešanica kave), v Braziliji pa "braziliko" (Brazils) in robusto. Te tri vrste so pravzaprav najbolj znane po svetu. Reči je treba, da sta "brazilka" in "milds" vrsti Coffea arabice. Načinov priprave kave je veliko vrst. V Evropi so najbolj znani štirje načini priprave kave: italijanski, oziroma mediteranski espresso, naša turška kava, ki jo pozna predvsem vzhod, ostala Evropa ne (v Grčiji ji pravijo grška kava), filter kava, ki je pravzaprav najslabša, dasi jo pije vsa zahodna Evropa od Avstrije do Finske, in "instant ekstrakti" iz prave kave, kakršni sta npr. Nestle kaffee ali Hausbrand da omenimo le dve najbolj znani vrsti.

Slovenci poznamo kavo šele tristo (300) let. V 16. stoletju so prodajali kavina zrna iz Turčije in afriškega etiopskega višavja po lekarnah samo kot zdravilo. Šele sčasoma so Evropejci ugotovili, da je na Orientu kava tudi svojevrstna "družabna" pijača. Tako so imeli v Benetkah prvo kavarno že sredi 17. stoletja, kmalu nato pa še v Padovi. Prav tako so v 17. stoletju odprli "kavovarne" v francoskih in nizozemskih mestih in v Londonu. To so bile malo ugledne točilnice, kamor so zahajali mornarji in pristaniški prekupčevalci. Preteči je moralo nekaj časa, da je navada pitja kave prodrla prav na "vrh", med vladarje, gospodo in premožne meščane. Takrat je postala s kitajskim čajem in mehiškim kakaom, pijača izbrancev. Ta imenitnost se ni družila samo po salonih in sprejemnicah, ampak tudi v odličnih restavracijah, in tisti, ki je leta 1689 odprl v Parizu kavarno Procopie, je meril prav na to potrebo. Novi lokal je opremil z marmornatimi mizicami, z lestenci in ogledali: ustvaril je model kavarne, ki je postala javni salon, shodnica politikov in poslovnih ljudi, zatočišče umetnikov, borza novic, itd. Tu si je bilo moč pridobiti nekaj znanja za ceno ene kave, zato ni čudno, da so angleži imenovali kavarne "penny—university", univerza za drobiž.

Prva kavarna v Londonu je bila v St. Michael's Alley na Comhillu. Leta 1652 jo je odprl Pasqua Roseé s partnerjem Bowmanom. Po francoskem vzoru je postala politično, družbeno, literarno in poslovno shajališče. Prva znana reklama za kavo sploh, je angleška in je v zvezi s prvo londonsko kavarno. Gre za tako imenovani handbill iz leta 1652, ki je zdaj v Britanskem muzeju. Roseé je na njem zagotavljal: "Kava poživi duha, napravi srce lahkotno, je dobra proti zaspanim očem, odlična za preprečevanje vodenice in skorbuta in ni odvajalna." V ZDA se kavarne pojavijo najprej v Bostonu in potem v Philadelphiji okrog leta 1689.

Na Dunaju je neki podjetnež odprl kavarno leta 1694, potem ko je kupil vso kavo iz plena po zadnjem turškem obleganju. Ljubljanske kavarne se omenjajo prvič kot smo že pisali, leta 1713. Nekoliko kasneje je bila že ustanovljena prva "kavarniška zadruga" petih kavarnarjev. Leta 1719 se v zapisanem aktu ljubljanski slaščičarji in kavovarji kregajo na nekega "beneškega pritepenca", ki mu niso dovolili kuhati kave. S tem je konec debat, ki so bile še v 17. stoletju kavi nenaklonjene, češ da gre za strup ali vsaj "potus niger et garrulus" (črno in klepetavo pijačo). Znano je, da je znameniti Voltaire popil na dan več deset skodelic (najbrž ne premočne kave).

Oznake za kavarno so vsepovsod pač izpeljane iz besede kava (beseda je prišla k nam iz arabščine in turščine, enako imenujejo ta plod kavovca — Coffea, tudi druga afriška in azijska ljudstva) tako: Cafe, Cafeteria, Kaffehaus. Finci rečejo kavarni itsepalvelu Kahvila.

Dodatek

Orientalna kavarna (imenujmo jo tako) je najbrž najstarejši tovrstni lokal na svetu. Vemo namreč za prvo kavarno v Meki, ki je znana iz 15. stoletja. (Takrat je bila kava prinešena v Jemen in nato na področje današnje Saudijske Arabije, medtem ko je prvo pitje kave izpričano za leto 875, dasi je te podatke jemati z rezervo. Drugih namreč ni. V 16. stoletju pijejo kavo v prvih kavarnah v Egiptu (Kairo) in Siriji, leta 1554 pa je izpričana Kavarna v Istanbulu. Beograd je dobil kavarno že leta 1522!, torej leto dni po turški zasedbi. 1592. so odprli prvo kavarno v Sarajevu. To so bile majhne kavarnice imenovane "kejif" (čef, čejf) z nizkimi mizami, kjer so se seveda zbirali zgolj moški. V njih so točili kavo, slaščic, pijače in hrane pa ni bilo moč dobiti.

D. Ovsec

Glasnik Slovenskega etnološkega društva

Glasilo Slovenskega etnološkega društva, zanj odgovoren: Julijan Strajnar, predsednik
Izhaja štirikrat letno, naklada 700 izvodov
Tisk: Partizanska knjiga

Glavni in odgovorni urednik: Janez Bogataj

Člani uredništva:

Ivan Sedej
Bojan Kavčič
Mojca Ravnik
Zmag Šmitek
Damjan Ovsec (Bulletin of Slovene ethnological society)
Božidar Jezernik
Marko Terseglav
Ingrid Slavec (Lektorica)
Nives Sulič (Prevodi v angl. jeziku)

Izdajateljski svet:

Julijan Strajnar
Slavko Kremenšek
Angelos Baš
Boris Kuhar
Inga Miklavčič

Naslov uredništva: Filozofska fakulteta, Aškerčeva 12,
61000 Ljubljana, telefon: 22-121, int. 335
Posamezna številka stane 20 din
Celoletna naročnina 80 din
Tekoči račun: 50100-678-44338

Fotografije in risbe po želji vračamo, rokopisov ne vračamo!

Za vsebino prispevkov odgovarjajo avtorji sami!

Redakcija zaključena decembra 1980

Slika na naslovni strani

Pri delu kapelskih godbenikov obstaja že prava tradicija igranja iz roda v rod. Ilustrativen primer za to je družina današnjega kapelnika. "Muzikaš" je bil njegov oče, on sam, danes pa igrajo njegov sin in oba vnuka.

Štiri generacije godbenikov družine Stanič iz Župelevca. Fotografirano sredi 70-tih let. Lastnik fotografije je Stanič Jože, Župelevac 17.

(Glej oceno knjige Inja Smerdel, Kapelska godba.)

Po mnenju Republiškega komiteja za kulturo (št. 4210-27/78) šteje Glasnik SED med proizvode iz 7. točke prvega odstavka 36. člena Zakona o obdavčenju proizvodov in storitev v prometu, za katere se ne plačuje temeljni davek od prometa proizvoda.

Število sta sofinancirali Raziskovalna skupnost Slovenije in Kulturna skupnost Slovenije.

**KNJIŽNICA GLASNIKA
SED — NOVA
ETNOLOŠKA KNJIŽNA
ZBIRKA**

V zbirki so izšli naslednji zvezki:

- 1 — **NACIN ZIVLJENJA SLOVENCEV
20. STOLETJA** — *Zasnova preučevanja, dosedanje raziskave in problemi. Zbornik posvetovanja SED v Novi Gorici, 6. 6. 1980, Ljubljana 1980, 114 strani.*
- 2 — **Slavko KREMENSEK: UVOD V
ETNOLOŠKO PREUČEVANJE
LJUBLJANE NOVEJSE DOBE,**
Ljubljana 1980, 87 strani.
- 3 — **JANEZ TRDINA — ETNOLOG.**
Zbornik posvetovanja slovenskih etnologov ob 150-letnici rojstva Janeza Trdine, 29. 5. 1980, Ljubljana 1980, 119 strani.

Publikacije naročajte na naslov: Slovensko etnološko društvo, Aškerčeva 12, 61000 Ljubljana.